

Аламхон КЎЧАРЗОДА

АЛАМДОР

Душанбе
«Адиб»
2019

ББК 84 Тоҷик 7-4-5
К-34

Мухаррир: Нависандаи халқии Тоҷикистон
Кароматуллоҳи МИРЗО

Аламхон Кӯчарзода. Аламдор.
– Душанбе, «Адиб», 2019, 96 сах.

“Аламдор” номи китоби Доктори илмҳои филология, профессор, узви пайвастаи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, узви Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон, устоди мухтарам Аламхон Кӯчаров аст, ки сар то охир бо алам, сӯзиши дил ва бо дард иншо шудааст. Алам алами чигарбанд, нури дида, мадори дил, фарзанди азиз - Шухрат, ки дар айёми чавонӣ, як гул аз гулистони ин дунёи зебо ночида, бо дили пур аз орзуҳо дар синни 19-солагӣ аз олам гузашт. Дар дилҳо алам монд, алами якумрӣ, ки онро падари чигарпора, модари дилфигор, бибии меҳрубон, апаю хоҳарони ғамзада бо худ мебаранд, Шухрат мегӯянд, месӯзанд, дилҳо фигурӯ синаҳо бирён. Китоби “Аламдор”-ро манзури хонандаи азиз намуда, ба аламдорони Шухратчон сабри чамил хоҳон ҳастем.

ISBN 978-99947-2-565-6

© Аламхон Кӯчарзода, 2019

*Ай дӯст, даме ба ҳоли зорам бинигар,
Ман ҷӯби сари мазорам аз доғи писар.
Сар дар фалак аст алангаи оташи ғам,
Мегираму кам намешавад сӯзи ҷигар.*

САРСУХАН

Баъзан ҳамсухбатон аз ман маънии номамро пурсон мешаванд ва «Аламхон» бо «айн» (ع) оғоз мешавад ё бо «алиф» (ا) гуфта суол медиҳанд. «Алам» агар бо «айн» оғоз шавад, маънии парчам, ливо, машхур ва агар бо «алиф» оғоз ёбад, маънии ғам, кулфат ва ранҷу ғуссаро дорад. Чун банда бо қалам сару кор дорам, баъзан манро «Аъламхон» ном мебаранд ва менависанд, ба хотиरे, ки «аълам» маънои до-нишманд ва аҳли илмро дорад. Номӣ ман – Аламхон (المخان) – бо алиф оғоз мешавад. Модарам вобаста ба шароити ваз-нини ба дунё омаданаи ин номро ба ман додааст ва ин номи наҳс ба тақдири ояндаи банда низ таъсири бади худро ра-сондааст:

*Дардо, ки маро инояти даҳр кам аст
В-ин косаи умри банда лабрезӣ ғам аст.
Аз доғи дили сӯхтаву синаи чок
Пеши кӣ алам кунам, ки номам Алам аст.*

Банда, ба гуфти модарам, баҳори соли 1945 – рӯзҳои охири ҷанги Гирмон, баъди ҳафт рӯзи вафоти падарам, ба дунё омадаам. Модари бечораам бо ҷи рӯзҳои саҳт маро калон ва хонадор намуд ва то охири умр баҳри ман ва фар-зандонам чун сутуни хонадон соябони сар ва қуввати дил буд. Як ҳодисаро вобаста ба бузургии модар баён кардани-ям: мо дар деҳаи Тудании ноҳияи Шӯрообод зиндагӣ ме-кардем. Тобистон модарам мани шашсоларо ба Саричашма

ба назди модаркалонам фиристод. Он ҷо бемор шудам ва дар андак муддат аз по афтода рӯз то рӯз аҳволам бадтар мегардид. Ба дараҷае беҳол шудам, ки дигар ёрои аз ҷо чунбидан ва гап задан надоштам. Модарамро хабар карданд, аммо ӯ дер мекард. Мардум ҳолати ниҳоят вазнини маро дида, «ӯ одам намешавад, фақат модарашро интизор аст» мегуфтанд. Ниҳоят ман тамоман аз ҳол рафтаам ва модаркалонам Ашӯрбек ном мӯйсфеzi дуохонро даъват мекунад ва ӯ ба болои сари ман ба хондани сураи «Ё син» машғул мешавад. Дар ҳамин ҳолат модарам ба хона мебарояд ва ҳолати ба марг рӯ ба рӯ шудани писари сиҳатсаломат ба хонаи модаркалонаш фиристодашро дида, аз ҷон фиғон мебарорад ва «мон, писарам бе калима мурад» гӯён Ашӯрбекро аз дуохонӣ бозмедорад. Мани нимҷон овози модарамро шунида ба худ меоям ва оғӯши гарми модар маро боз ба олами ҳастӣ бармегардонад. Солҳои дароз касоне, ки аз деҳаи Саричашма маро медиданд, «дар ҳақиқат, дард ҷудову марг ҷудо будаст» гуфта он ҳодисаро ба ёд меоварданд.

Модарам умри дароз дид ва вақте ки аз ҳаштод гузашт, танааш бадард шуд. Боз панҷ соли дигар умр дид ва ҳангоме ки рӯзҳои охиринаи умрро аз сар мегузаронд, ҳамеша ҳамроҳаш будам, вале аз бечуръатӣ забонам ба биҳилбодӣ кардан намегашт. Баъди даргузашти модар аз рӯҳи ӯ бахшиш пурсидам:

МОДАР, МАРО БУБАХИШ

*Хуршеди мулки Ховарам, модар, маро бубахш,
Ай лахти ҷону ҷигарам, модар, маро бубахш.
Ҷо кардамат, ай нури Илоҳӣ, ба чашми хеш,
Рафтӣ чу ашк аз барам, модар, маро бубахш.
Бо ту сари фароғатам бар ариш мерасид,
Бе ту зи мӯр камтарам, модар, маро бубахш.*

*Рафтию қомати писар хам шуд зи бори ғам,
Ин дард то кучо барам? Модар, маро бубахи.
Аз ту бихил нахостам, ҷуръат надоштам,
Худ ҳол рӯйи бистарам, модар, маро бубахи.
Ҳар гаҳ ба ҷойи хоби ту наззора мекунам,
Н-ояд ба дида боварам, модар, маро бубахи.
Аз сӯзи дил сурати зебандаи туро
Ќўям зи рӯйи хоҳарам, модар, маро бубахи.
Гуфтам: Ба тӯйи Ҷовидам дасти дуо барӣ,
Армон ба гӯр мебарам, модар, маро бубахи.
Чун н-омадӣ, бирафт Далерам суроғи ту,
Эй хоки тира бар сарам, модар, маро бубахи!*

Соли 2011 аз аввал барои оилаи мо бебарор ва нохуб омад. Бегоҳи 29 январ модарам аз дунё гузашт ва ўро дар мазори Тудакафши назди шаҳри Кўлоб, ки хешони назди-каш он ҷо манзили абадӣ ёфтаанд, ба хок супурдем. «Марги падару модар мерос аст» мегўянд ва вопасмондагон ҳама қисматҳои маросими мотамро ба ҷо оварда, ба зиндагии муқаррарӣ баргаштем, ки боз фалак тири ҷонсўзтар ба қал-бамон равона кард: рӯзи якуми апрел писари 35-36-солаам ба садама дучор шуд. Ман ин писарро мувофиқи номи пи-сари устод Лоҳутӣ Далер ном дода будам ва орзу доштам, ки бо роҳи фарҳангу адабиёт меравад. Вале муҳити ҷомеаи бозоргонӣ ўро бо роҳи дигар бурд, чанд муддат дар корхо-наи нассочии шаҳри Душанбе кор кард, баъд ба Россия рафт ва оқибат зану ду фарзанди хурдсолашро назди падару мо-дари ғамзада гузошта, худ ба он дунё реҳлат намуд. Дар ҳақиқат, марги фарзанд тири алмос будааст, ки чигарамонро пора кард, вале гулгункафанҳои бисёри чанги шаҳрвандӣ моро кўзаи чарғундӣ карда буд. Ва мо ҳамроҳи келинамон Мағфират Муҳаммадфарид ва Парвинро ба оғӯш гирифта, боз шукрона мекардем, ки Далерамон аз дунё бенишон нарафтааст...

Оре, дар муддати умри зиёда аз 70-солаам банда рӯзҳои сахту вазнини зиёдеро аз сар гузаронидаам. Вале мудҳиштарин ва ҷонгудозтарин лаҳзаи зиндагии ман айёми беморӣ ва марги писарам – Шухратҷон буд, ки моҳи августи соли 1990 руҳ дод. Ин сатрҳо дар моҳҳои аввали баъди марги писарам рӯи коғаз омада буданд ва муддати мадиде боэҳиёт дафтарро аз зану фарзандонам пинҳон медоштам, то оташи ғаму дардашонро доман зада, аз нав тоза накунам.

Акнун, ки синну солам ба ҷое расидааст, бо чанд мулоҳиза хостам ин навиштаҷотро, бо теъдоди кам ҳам бошад, ба табъ расонам: аввалан, дарег аст, агар писари ҷавонмаргам, ки ҳатто ба бар кардани ҷомаи домодӣ насибаш накарда буд, бо гузашти солҳо тамоман беному нишон ва фаромӯш гардад.

Ғайр аз ин, «Аламдор» як навъ арзи сипос ба хешу табор, ёру рафиқ ва устодону дӯстоне мебошад, ки дар он лаҳзаҳои душвортарини зиндагӣ ғамшарик, ҳамдам ва мададгори ман ва аҳли оилаи мо буданд. Банда як умр аз онҳо минатдор ва қарздор ҳастам. Пос доштани ин анъанаи неки мардум ва урфу одати ҳасанаи бобой дар шароити мураккаби ҷаҳонишавӣ ба пасояндагони мо, аз ҷумла ба фарзандон ва наберагони ман басо муфид ва зарур аст.

Ин навиштаҷот марсияест нисбат ба марги бемаҳали писарам Шухратҷон. Агар аз мутолиаи ин ғамнома хоҳири хонандаи азиз озурда гардад, маъзарат мепурсам. Охир ҷӣ кунам, ки чун падар ғайр аз як каф дуо кардан ва навиштани ин чанд сатри пароканда дар ҳаққи писари ҷавонмаргам дигар коре аз дастам намеояд.

ФИРОҚНОМА

Гардуни наҳс дида натонист бахти ту,
Дар мазраи ҳаёт насабзид дарахти ту,
Тӯфони Нӯҳ хест, парӯ гашт тахти ту—
Эй хок бар сари падари шӯрбахти ту!

Аз ҳам гусаст риштаи умрат ба соли бист,
Одам чӣ, сангу чӯб ҳам бар марги ту гирифт,
Ин дам зи мо дида дилафгортаре нест,
Эй хок бар сари падари шӯрбахти ту!

Аз сели ашк кулбаи модар хароб шуд,
Хоҳар зи оҳи синаи сӯзон кабоб шуд.
Додар зи доғи дарди ту дар печутоб шуд,
Эй хок бар сари падари шӯрбахти ту!

Субҳам ба ёди моҳи рухат шоми тира шуд,
Чашмам миёни баҳри сиришкам қазира шуд.
Рӯзам сиёҳ гаштаву ду дида хира шуд,
Эй хок бар сари падари шӯрбахти ту!

Шавқи ту буд ба донишу фарҳанг беҳисоб,
Пур кардаем хонаро аз дафтари китоб.
Дар гирди мизи ту хӯрам девонавор тоб,
Эй хок бар сари падари шӯрбахти ту!

Шухрат, дареғи қомати ҳамчун санавбарат,
Афсӯси ақлу донишу лафзи чу шаккрат,
Дар чоҳ рафт то абад моҳи мунавварат,
Эй хок бар сари падари шӯрбахти ту!

Кардам умед шуҳрати даврон ту мешавӣ,
Бар дарду доғи миллатам дармон ту мешавӣ.
Ҳам дар тани фасурдаи ман ҷон ту мешавӣ,
Эй хок бар сари падари шӯрбаҳти ту!

Ҳамдарсҳои неки ту чун ғунчаҳои тар,
Роҳӣ ба дарс, маҳтали ғотиҳои падар.
Баҳри кӣ соз мекунам ман тӯшаи сафар,
Эй хок бар сари падари шӯрбаҳти ту!

Синҳор кардам интиҳоб аз ҳонаи ҳабиб,
Ў ҳам сиёҳсурмаву маҳпайкару наҷиб.
Дардо, нагашт ҷомаи домодият насиб,
Эй хок бар сари падари шӯрбаҳти ту!

Гарданда даҳр бандаро бечора офарид,
Шаҳди умедпарварӣ бар ман раво надид.
Охир камии ризқи падар бар писар расид,
Эй хок бар сари падари шӯрбаҳти ту!

Аз шоҳи нахли умри ман мурғи умед дур,
Дил пора аз фироқи ту, дарди фироқ зӯр.
Ҳайфо, ки ин алам барад охир маро ба гӯр,
Эй хок бар сари падари шӯрбаҳти ту!

Оре, хок бар сари ман барин падари шӯрбаҳт, ки фарзанди лаҳти чигар, ғунчаи тар, моҳи мунавварамро дар ҳайни гул-гулшукуфтанҳои ҷавонӣ аз даст додам. Писари ба ҷон баробарам, ки як сол пеш ба шуъбаи аз ҳама душвору бозоргири мактабҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳатто мактабҳои олии мамлакати Шӯроӣ – шуъбаи арабии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон дохил шуда, соли аввали донишомӯзиро бо муваффақият паси сар карда буд, ногаҳон чанд рӯз ба таб мубтало гашта дунёи фониरो бо ҳазор дил-

кашолӣ падруд гуфт. Бори ин фочиа бароям он қадар сангин аст, ки агар дили бузургу тани пурқувват медоштам ҳам, онро таҳаммул карда наметавонистам, чӣ ҷои қалби кӯчаку тани заифи банда! Ин бори сангин ва ин фочиаи вазнин дарҳол ба чӣ қудрат доштани худро нишон дода истодааст! Ҳамсарам ба касалии диққи нафас гирифтор шудааст. Нафасаш мегирад. Бисёр сулфа мекунад. Чанд рӯз пештар аз гирираву нола ва рӯканиву мӯкании бисёр тамоман ба кори худ шуд. Хоҳарам касал шуд ва ҳоло ҳам ранҷур аст, ҳарчанд дору истифода мекунад, аммо фишори хунаш муътадил намешавад. Духтарам ҳоло дар касалхона мебошад ва ба дарди камхунӣ мубтало гардидааст. Модарам, модари бечораам ҳам ранҷур аст. Амакам дар Саричашма касал аст... Ҳама ин вазниниҳо баъди марги чигарбандам Шухрат рух додаанд.

Чи илоҷ! Худро ва аҳли байтро тасаллӣ медиҳам. «Рӯзаш хамин қадар будааст» мегӯям. «Роҳи ӯ роҳи бозгашт нест. Мо шукронаи дигар фарзандонамонро намоем ва сари онҳоро сила кунем. Мо ҳақ надорем, ки ин кӯдакҳоро ба ҳоли худ партофта, худро тамоман аз даст диҳем. Ин кӯдакҳоро бояд дилшикаста накунем. Қалби кӯчаку нозуки онҳо тоқати ин мусибатро надорад», – гуфта фалсафа мехонам. Аммо:

Шиддати оташи дард сард нашуд з-оби сиришк.

Ин танӯрест, ки андеша зи тӯфонаш нест.

Рост, ба ин чавонмарг ҳама таманно доштем. Модарам, вақте ки ман ба ӯ «оча, ин қадар худро азоб надех, гирияи бисёр хубӣ надорад» мегӯям, ӯ гириста-гириста «Шухратҷон, бачаи шумо набуд, бачаи ман буд, ӯро худам калон карда будам. Ҷигарам чок-чок шуда истодааст. Барои чӣ ӯ навбати маро гирифт? Ин доғи ӯ дар киёмат ҳам аз дили ма намеравад. Оҳй, одамҳое, ки ҳеҷ вақт ӯро

надида буданд, гиристанду чаро мо гирия накунем?» – гуфта чавоб медиҳад.

Шамсинисо, ҳамон Шамсинисое, ки ҳамеша бо ӯ ифтихор мекард, ҳама вақт баҳри комгорӣ ва сарбаландиҳои ӯ дар зиндагӣ талош дошт, ҳамвора дар бораи ӯ гап мезад, акнун хомӯш аст, камгап ва ҳаёлпараст шудааст. Мумкин, фикри онро мекунад, ки чӣ қадар осон орзуо армонашро аз даст додаст. Охир аз иштироки бомуваффақияти додараш дар Олимпиада чи қадар шодӣ мекард. Бо тамоми ҳиссиёт дар бораи чавобҳои ӯ дар имтиҳоноти давлатии хатми мактаби миёна сухан меронд. Вақте ки аз фанни адабиёт имтиҳон месупорад, раиси комиссия, директори мактаб Даминов Санғаҳмад ўро то охир гӯш мекунад, баъд чандин савол медиҳаду чавобҳо мегирад ва дар охир мегӯяд, ки: «Ман адабиёти тоҷикро қариб чени Шухрат медонам». Ин сухани муаллими ботаҷрибаи ихтисосманди забон ва адабиёти тоҷикро дар хусуси дониши додараш бо ифтихор қайд мекард Шамсинисо. Ҳар духтари базебу бофаросатро Шамсинисою шавҳараш Ҳасан медиданд, албатта, ўро ба Шухрат муносиб медонистанд. Духтаре имсол синфи 10-ро тамом кардааст ва хеле зебою фозил будааст. «Ин духтар лоиқи додари ман дорад», – гуфтааст гоҳи имтиҳонгирӣ. Ҳасан рӯзе ўро гирифта Муъминобод мебарад ва ба боғе даромада духтари базеберо мебинад. Ўро ҳамроҳи Шухрат нокчинӣ фиристода, дар дил ўро келин мекунад. Чанд рӯз дар хона гапи хушрӯгии ҳамон духтар ва муносиби Шухрат будани он паричеҳра буд. Ногоҳ яке аз рафиқони Ҳасан (онҳо харду дар Тошканд мактаби олии партиявӣ меҳонда буданд) аз Самарқанд ба хонашон меҳмон шуд ва гуфт, ки духтарчааш дар факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон имтиҳони дохилшавӣ супурда истодааст. Дарҳол Ҳасан ба ин фикр омад, ки ин духтарро ба Шухрат ҳамсар кардан даркор. Зеро ки хонадони онҳо одамони баобурӯй ва баъътибори Самарқанд мебошанд. Ғайр аз ин,

бояд ӯ муносиби худаш оила дошта бошад. Боз чанд рӯзи дигар дар хонаи мо гуфтугӯи духтари самарқандӣ мерафт. Духтар ҳам дохил шуд ва Ҳасан орзӯи худро амалигашта мепиндошт. Танҳо ман дудилагӣ мекардам. Зеро барои Шухрат духтари хешам Ҳочарбиро, ки холо ӯ дар синфи ёздаҳ меҳонаду чун номаш бисёр болатофату наҷиб мебошад, хуш карда будам ва ҳар гоҳ ки ба хонаи онҳо рафта он духтар ва таку даву шишту хези ӯро медидам, боз ақидаам қавӣ мегашт ва ғайри Латофат дигар ҳеҷ касро ба Шухрат муносиб намеёфтам. «Хайр чӣ, – фикр мекардам худ ба худ, – агар падараш ӯро хондани намонад, бигузур як муддат нахонад! Вақте ки ба хонаи мо омад, он гоҳ соҳибаш мо мешавем ва худамон ба хондани келин иҷозат медиҳем»... Оре, мо дар чӣ ҳаёлему фалак дар чӣ ҳаёл. Мо аз пайи корему фалак вайронкор...

Наргис чӣ қадар таманно дошт ба ӯ? Тоҳиру Далер – чӣ? Ҳуснияву Начмияву Илмия – чӣ? Пайраву Хусраву Насиба – чӣ? Хусрави панҷсола ва Насибаи чорсола гумон доранд, ки акаи Шухратҷонашон Душанбе рафтааст ва дар бозгашт барояшон шириниву бозича меорад...

Орзуву ормонҳои худам ба ин писарам беҳисоб буданд. Чи ҳаёлҳои ширине буданд он андешаҳо. Ин орзуҳоро баробари таваллуди Шухратҷонам дар дил парварида баробари ӯ калон мекардам. Ин орзуҳоро 19 сол боз парваридам. Рӯз то рӯз ба орзуҳоям наздик мешудам. Боғи мурод ғарқи гул буд. Во ҳасрато, ки ҳама умеду орзуям ба боди фано рафт. Гӯё киштии мебошам, ки дар вақти ба соҳил наздик расиданам бо як ҷаҳон василаи зиндагӣ ғарқу ноёб гардидам.

АЗ ДАФТАРИ ХОТИРАҲО

Шухратчон фарзанди дуҷум ва нахустписари хонадони мо буд. Наргис тобистони соли 1970 дар деҳаи Саричашма ба дунё омад ва баъди якмоҳа шудани тифл амакам Рачабмади аптекчӣ (рӯҳаш шод бошад) оилаамро рухсат дод ва акнун мо сокини шаҳри Кӯлоб шудем. Зимистони соли 1971-1972 сард омад ва барфи бисёр борид, ба дараҷае ки ҳама чоро барф зер карда буд, мо базӯр то роҳи калон пайроҳаи пиёдагард дуруст мекардем. Ҳар рӯз бомҳоро аз барф тоза мекардем ва боз лозим мешуд, ки ба барфрӯбӣ машғул шавем. Ва дар ҳамин соли сард, 23 январӣ соли 1972, Худо ба мо писар дод. Навзод ба хонадони мо гармӣ овард ва хурсандии аҳли оилаи моро ҳадди қаноат набуд. Модарам мегуфт: «Ҳазор бор шукр Худоро, ки ба фарзанди ман ҷонишин ато намуд».

Мо баъди чанд рӯз маъракаи номмонӣ барпо намудем ва дар ин маърака устодони Донишқадаи омӯзгорӣ Кӯлоб, аз ҷумла Нозимов Барот ва Шамсов Нуриддин, ширкат намуноданд. Баъди баҳсу мунозира пешниҳоди устод Нозимовро дар бораи ба навзод додани номи Шухрат пазируфтем. Ва орзу кардем, ки навзод оянда шухрат ёбаду ба халқу Ватани азиз содиқона хизмат кунад. Чӣ мегӯед, ки ба қавли навишандаи оламшумул Чингиз Айтматов «қасе сарнавиштсоз нест ва ҳам наметонад, ки наққоши азал дар пешонии ӯ чӣ навиштааст».

Рӯзҳо мегузаштанд ва Шухратчон ҳам оҳиста-оҳиста устухон саҳт мекард. Ё ором буд, гиря намекард ва шикамаш, ки сер мешуд, ангушти ишоратии дасти ростро мемакиду хобаш мебуд. Аз шириниҳо конфетӣ ордакро дӯст медошт ва ҳамеша як конфет дар даҳону як конфет дар дасташ буд.

Писарам, андак дертар, дар синни яксолаву чаҳормоҳагӣ роҳгардон шуд. Рӯзе ба хонаи мо рафикам Бобоҳон Мирзоев омад ва мо ба шохмотбозӣ машғул шудем. Шухратчон дар

пеши мо нишаста буд. Бобохон, дар омади гап, гуфт: «Ҳе, ин писари ту танбал аст, то ҳозир роҳгардон нашудааст, то кай чорғов мекунад?» Гӯё ин сухан ба писаракам таъсир кард ва ӯ аз ҷой хесту ларзида-ларзида чанд қадам монд. Мо ҳаводор партофтем.

Модарам Шухратро бисёр дӯст медошт ва ӯро парасторӣ мекард. Ман дар қорҳои омӯзгорӣ дар институт банд будам ва боз дар шуъбаи ғоибонаи аспирантураи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон таҳсил мекардам. Наргис, ки аз ӯ якуним сол қалон буд, додараширо бозӣ медоронд ва ҳамин тавр рӯзҳо, моҳҳо ва солҳо мегузаштанду писарам қалон шудан мегирифт. Ӯ аз синни чорсолагӣ сар карда, аввал навиштанро ёд гирифт. Аз рӯи рӯзномаҳое, ки ман оварда меҳондам, ҳарфҳои қалону хурди ҷопиро сураткашӣ мекард, баъд оҳиста-оҳиста (ман сармашқаш овардам) навиштани ҳарфҳои дастхатро низ ёд гирифт. Вақте ки Наргис ба мактаб рафт, ӯ баробари апааш аз китобу дафтарҳои синфҳои як ва ду истифода мекард ва ба мактаб тайёр шуд.

Якуми сентябри соли 1979, вақте ки банда дар Душанбе овозаи қорҳои илмӣ будам, модарам ба гулу гулдаста Шухратҷонро ба мактаби №3 ба номи Шамсиддин Шохини шаҳр мебарад. Баъди як-ду моҳ ман ба мактаб рафта, аз муаллимааш, ки Тобонбӣ ном дошт, аҳволи Шухратро пурсон шудам. Гуфт: «Интизоми Шухрат намуна ва хонишаш аълоост. Ӯ аллакай барномаи синфи якро медонад». Муаллима муболиға накарда буд.

Шухрат тозагиро дӯст медошт, ҳамеша озода буд ва бо пӯшоки чиркин ба мактаб намерафт. Дар хонаи қорӣ ман ҳамроҳ дарс тайёр мекардем. Ӯ, ки аллакай хондану навиштанро ёд гирифта буд, китобчаҳои бадеӣ меҳонд ва порчаҳои шеърӣ аз ёд мекарду баланд-баланд қироат мекард. Дили падар боғ-боғ мешукуфт.

Рӯзи 19-марти соли 1980 дар институт бо иштироки шоирон ҷашни Наврӯз гузаронида шуд. Банда дар ин ҷашн Шухратро ҳам бо худ гирифта будам. Дар қатори дигарон

Шухрат ҳам ба минбар баромада, шеърӣ Нуъмон Розик – «Абр»-ро бо овози чарангосӣ ва беҳато хонд ва ҳамаро ба вачд овард. Устод Қадруллоев ўро бўсид. Муаллима Ҷамилова «молодес Шухратҷон, бе шпиргалка шеър хонд» гуфт. Устод Содиқов Ёралӣ «ман Шухратро домод мегирам» гуфт. Сабзаев Саидкул гуфт, ки «Ин қадар шарм накарда беҳато хондан ба кам кӯдаки синфи як муяссар мешавад» ва ман аз ин суҳанҳои ҳамкорон курта-курта гӯшт мегирифтаам.

Шухратҷон синфи якро хатм намуд. Ва ҳангоми таътил ўро ҳамроҳӣ як гурӯҳ фарзандони кормандони хоҷагии об ба лагери пионерии «Явроз», совети қишлоқи Ромит, фиристодам. Баъди чанд рӯз хабараш гирифтаам. Пурсид: «Баъди тамом шудани лагер кӣ маро мебарад?» Гуфтаам: «Худам омада туро мебарам». Вақте ки муҳлат ба охир мерасиду барои бурдани бачаҳо аз Кӯлоб автобус меояд, Шухрат: «Отаам барои бурдани ман меояд» гӯён ба автобус савор намешавад ва мураббӣ, ки як духтари рус аз Душанбе будааст, то бегоҳ интизори омадани ман мешавад ва баъд Шухратро гирифта ба Душанбе мебарад. Шухрат рақами телефони ҳамсоҷро медонистааст ва мураббия ба воситаи телефон ба ман тамос гирифт ва рафта аз Душанбе, аз хонаи як русдухтар, ба ӯ миннатдорӣ карда, писарамро овардам.

Тираномӣ соли 1980 мо ба микрорайони 15-и шаҳр кӯчидем ва Шухрат таҳсилро дар мактаби миёнаи рақами 2 давом дод. Муаллими синфҳои ибтидоӣ Назирмадов аз рафтору хониши Шухрат беҳад хурсанд буд ва дар синфи чорум баъзан қорҳои хатҳои талабагонро ба ӯ медод, ки тафтиш ва ғаллатгирӣ кунад. Ба гуфти хоҳари Шухратҷон – Ҳусния: «Мо дар синфи як мехондем ва дар танаффус аз дари қушодаи синфи чор нигоҳ мекардем, ки Шухрат дар партаи қафо нишаста чизе менавишт ва дар хона мегуфт, ки ӯ муаллим Назирмадовро дар тафтиши дафтар ёрӣ медиҳад». Ў дар синфи 3 ба хешу табори дар аскарӣ хизмат мекардагаш хат менавишт. Писари амакам Қурбоналӣ 20. 03. 1981 аз шаҳри Нерчински Россия дар мактуби ҷавобаш ба

Шухрат менависад: Салом бародари азизам Шухратҷон! Ман мактуби навиштаи худатро гирифтам, хондам, хело хурсанд шудам, ки ту хатнависиро ёд гирифтаӣ. Раҳмат, додарҷони азизам, ҳамин хел навиштан гир...»

Дар синфҳои болоӣ Шухрат чун талабаи пешкадаму аълохон шухратёр шуд. Ёро ба олимпиадаҳои мактабӣ ҷалб намуданд. Қариб аз ҳамаи ғанҳои марбут ба олимпиада ширкат меварзид. Баҳояш фақат «5» буд. Ёро дар синфи 8 ба лагери умумииттифоқии «Артек» тавсия доданд. Вале ба ҷояш каси дигарро фиристоданд. Вақте ки сабаби ин ноадолатиро аз мутасаддии кумитаи партиявии шаҳр, шогирдам Робиямоҳ Қурбонова пурсидам, «муаллим, ба «Артек» фиристодани фарзандони коргару деҳқонро тавсия медиҳанд», гуфт.

Оре, дар Давлати Шӯравӣ дар солҳои 80-ум қадри муаллим басо паст рафта буд ва ин муомилаи ноодилона ба Шухратҷони писари муаллим низ бетаъсир намонд. Ё, ки пештар «ман ҳам ранги бобо ва падарам муаллим мешавам» мегуфт, баъди ин қадрношиносӣ дигар ин суҳанро ба забон намеовард. Дар синфҳои 9 ва 10 тавачҷуҳаш ба забон ва адабиёт боз ҳам зиёдтар шуд. Ин, ба фикрам, аз таъсири хоҳарам Шамсинисо, ки дар ҳамин мактаб муаллимаи ғанҳои забон ва адабиёти тоҷикӣ синфҳои болоӣ буд, сарзада буд. Шамсинисо Шухратро дар синфҳои болоӣ дарс медод ва ба дониши додарааш қоил буд. Ҳатто бовар карда, тафтиши иншоҳои ҳамсинфонашро ба ӯ супориш медод.

Хонаи мо дар ошӯни сеюми назди мактаб қарор дошт ва аз долони хона, сахни мактабро, ки муаллимон ҳар саҳар талабагонро қатор карда, баъд ба синфҳо медароварданд, дидан мумкин буд. Шухрат то даме, ки талабагонро иҷозати даромадан медоданд, китоб мехонд ва, баъзан, иншо тафтиш мекард. Ва баъд давон-давон ба мактаб мерафт ва ягон рӯз бесабаб аз дарсҳо қафо намонд. Кай медонист, ки деви бухлу ҳасад дар камин аст ва ин ҳама ҷаҳду талошҳо ба ӯ хуш намеояд.

ДАР ТАЛОШИ ОРЗУҲО

Орзу доштам, ки писарам ниятҳои ба вуқӯъ напайвастаи бандаро амалӣ мегардонад. Банда аз хурдӣ забони арабиرو доништан мехостаму маъноӣ ояҳои Куръони шарифро фаҳмидан. Аммо барои ба ин ормон расидан на шароит доштам, на ҳавсала ва на раҳнамою роҳбалад. Ба писарам роҳнамою роҳбалад шудан хоста, шурӯъ аз синфи шаш ба ӯ хуруфи арабиرو ёд додам. Аввал дарсҳоро аз рӯи китоби «Забони форсӣ» барои синфҳои 5 ва 6 мегузаштам. Ҳар дарсро хеле ҷиддӣ машқ мекардем. Оҳиста-оҳиста машқҳои душворро ҳам бурро ва бодикқат мехондагӣ шуд. Баъд барои ӯ китоби профессор Мукаррама Қосимова «Матни классикӣ»-ро, ки барои донишҷӯёни факултети филологияи тоҷик тавсия шудааст, овардам. Ва дар айнаи ҳол машқи хат мекард. Ёро муаллим Ҳошимов хат ёд меод. Тарзи навишти ҳарфҳо ва калимаҳоро меомӯхт. Чанд хомаи перодораш харида, нӯги пероҳоро қайчӣ карда ба навишти ҳарфҳо мувофиқ мегардондем. Ва, ниҳоят, ба хондани китобҳои бадеӣ ва ашъори ба хуруфи ниёгон навишта шурӯъ намуд. Шухрат ғазалиёти Ҳилолию ашъори Бозор Собирро бо хуруфи арабиасоси тоҷикӣ мутолиа менамуд...

Дар синфҳои 9 ва 10 барои тайёри дидан ба дохилшавии мактаби олий дигар шуғлҳоро кам карда, зиёдтар ба навиштани иншою хондани забонҳои англисӣю китобҳои таъриху адабиёт машғул шуд...

Инчунин аз синфҳои 4 ва 5 диққати Шухратҷонро ба омӯختани забони русӣ ҷалб кардам. Китобҳои «Русский язык в картинках» (қисмҳои як ва ду)-ро барояш аз Маскав овардам. Ё аз рӯи расмҳо нақл мекард ва бародаронашро низ меомӯзонд. Дар шароити мактабҳои тоҷикии Кӯлоб ӯ бисёр хуб ёд гирифт забони русиро. Аз фанҳои забон ва адабиёти рус ҳамеша баҳои «аъло» мегирифт. Ин ҳолат сарамро боз баландтар менамуд.

Ҳа, аз аввал ўро барои шуъбаи арабии факултаи шарқшиносии Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон тайёр мекардам. Барои ин, ў ду сол дар Олимпиадаи забон ва адабиёт ва як сол дар Олимпиадаи ҳуқуқшиносон ширкат варзида соҳиби ҷои намоён шуд. Соҳиби ҷои чорум ва роҳхат ба мактаби олий гардид. Барои боз ҳам дурусттар тайёри дидан аз Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон барояш дастуре овардам, ки дар он муҳтавои тамоми мавзӯҳо сабт ёфта буд. Кулли мавзӯҳоро аз фанни адабиёти шӯроии тоҷик медонист. Ба тамоми мавзӯҳо иншо навишта буд. Иншои ў аз рӯи китоби дарсии адабиёти тоҷик барои мактаби миёна не, аз рӯи асарҳои илмии мавҷуда буд. Ҳар кадом иншо 10, 12 то 15 саҳифаи дафтар буд. Дар хонаи Абдурасули ҳамсинфам дар Душанбе аз иншоҳои Шухратҷон писари ў – Фаррух, ки ў ҳам ба имтиҳони дохилшавии мактаби олий тайёрӣ медид, истифода мебурд. Дар ҳар рафтуомад ба Кӯлоб чанд дарси англисии Фаррухро барои Шухрат ва ду-се иншои Шухратро барои Фаррух гирифта меовардам. Онҳо дониши якдигарро пурра мекарданд.

Аз якуми январи соли 1989 ба Душанбе дусола ба сифати ходими калони илмии Институти забон ва адабиёти тоҷик барои навиштани кори докторӣ рафтам. Ва мепиндоштам, ки ҳамин дар Душанбе будани ман як ҳадяи тақдир ҳаст. Зеро ҳамроҳи писарам дар имтиҳони дохилшавиаш иштирок мекунам ва боз агар дохил шавад, якуним сол ҳамроҳаш мемонам. Ва ҳатто писаракамро ҳамагӣ чанд рӯз баъди хатми мактаби миёна дар хона намондам, ки дам гирад. Дарҳол ўро гирифта ба Душанбе оварда, назди як муаллими англисӣ (муаллими Донишгоҳ – Абдусалом Маҳмадназаров) бурдам, ки дараҷаи тайёриашро аз фанни забони англисӣ санҷад. Ҳамроҳи Фаррух, ки чор моҳ боз назди муаллим дарс меҳонд, фиристодамаш. Абдусалом бачаи маро имтиҳон мекунад ва «бо қувваи худ баҳои «чор» ё «панҷ» мегирад» гуфтааст.

Дар ҳақиқат Шухратчон забони англисиро низ хуб омӯхта буд. Дар мактаб муаллим Ниёзов дарси англисӣ меод. Чанд бор ба Ниёзов маслиҳат кардам, ки ҳамроҳи писарам дарси алоҳида гузарад. Муаллим барои ӯ вақт чудо кард. Лекин Шухрат пеши ӯ нарафт. «Ниёзов сушт дарс медиҳад, ота», – мегуфт. Боз як муаллими забони англисии дигар (аз мактаби миёна) хонаашро ба ман нишон дода, хоҳиши ба Шухрат дарси алоҳида додан намуд. Вале Шухрат чанд бор хонаи ӯ рафта, дигар рафтаниро бас кард. Мазмун, услуби дарси ин муаллим ҳам ба ӯ маъқул нашуд. Баъд ӯро назди як ҷавони донишқадамон муаллим Мирзоев бурдам ва дарси ин устод ба ӯ маъқул шуд ва дар пеши ин кас забони англисиро омӯхт.

Матнхоро аз Душанбе барояш мефиристодам ва ӯ тайёр мекард. Ин ҳамон матнхое буд, ки Фаррух дар назди муаллими забони англисӣ меомӯхт ва бояд дар имтиҳонҳои дохилшавӣ ҳамон матнҳо истифода мешуд. Ин буд, ки муаллим А.Маҳмадназаров дар санҷиши аввал Шухратро «бо қувваи худ баҳои «чор» ё «панҷ» мегирад» гуфта буд. Боз бори дигар худ ҳамроҳи Фарруху Шухрат назди муаллими англисӣ рафтам ва ин гапро дар ҳақиқи Шухрат дар назди ман ҳам такрор кард. Ман гӯё ки ҳамроҳи писаракам як моҳ машғулият гузаронида бошад, ба муаллим 60 сӯм пешкаш кардам ва ба ман «Аламхон, ба писари ту ман ҳеҷ чиз ёд надодам» гуфтаниш нигоҳ накарда, ӯро водор кардам, ки пулро гирад.

Ҳамин тавр, рӯзҳои имтиҳон наздик мешуд ва ташвишу тараддуди мо боз ҳам зиёдтар мегардид. Ҳамроҳи ҳамсинфи собиқам Абдурасул, ки рухсатӣ гирифта аз Қӯрғонтеппа ба Душанбе омада буд, бачахоро (Фаррух низ бояд ба шуъбаи арабӣ дохил мешуд) ба хондан водор карда берун мебаромадем ва ба худ нақша мекашидем. Бачахоро ба суҳбат бурда меовардем. Ба чандин муаллимҳои имтиҳонгир арзи ҳол кардем. Масъала бисёр ҷиддӣ буд. Дар факултаи шарқши-

носи и ДДТ, махсусан шуъбаи арабӣ, озмун нитҳоят калон буд, 25 кас қабул мекард, вале қариб 400 кас хуччат супурда буд. Фикр мекардам, ки писарам бояд ҳатман дохил шавад, агар дохил нашавад, кӣ медонад, ки тақдираш чӣ мешавад, мумкин, ўро ба сафи армия даъват мекунад ва, мумкин, донишаш коҳиш ёбад. Бинобар ин чун падар ба ҳар кор розӣ будам. Аз ҳар як касе, ки ба имтиҳон андак саруқор дошт, хоҳиш мекардам, ки ба писарам ёрӣ расонад. Ҳамин тавр ҳам шуд: бачаҳо ба иншо даромаданд. Мо – падару модару хешу табори имтиҳонсупорандаҳо дар берун. Бо ҳазор андеша мерафтем. Вақте ки номи иншоро «мавзӯ ва мундариҷаи достони «Мардистон»-и Лоҳутӣ» гуфтанд, ростӣ гап, умедам канд, зеро дар рӯйхати мавзӯҳои иншоҳои Шӯҳратҷон ин мавзӯ набуд. Дар рӯйхат «Эҷодиёти Лоҳутӣ дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ» буд.

Вақте ки чойнӯшӣ рафтем, иштиҳо надоштам. Ҳамроҳи мо устои Донигоҳи Кӯлоб Сабзаев Саидкул (бачаи вай соли дуум буд, ки имтиҳон месупорид) ва Мирзоев (ҳамон муаллими англисӣ – додараи имтиҳон месупорид) низ буданд. Сабзаев мегуфт, ки писараш ин мавзӯро тайёр карда буд. Ман бошам, ба тайёрии дурусти писарам боварӣ надоштам. Аввал писари ман баромад. Хурсанд, лабонаш пури ханда. Ба пешвозаш шитофтем. Гуфт, ки 7 варақ навиштам. Аз мавзӯи «Эҷодиёти Лоҳутӣ дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ» ҳамон қисмати дахлдораширо гирифтам». Чанде баъдтар Фаррух низ баромад. Ҳарду як ҷо будастанд. Шӯҳрат навишта ӯ рӯбардор карда будааст ва барои як ҷо наафтидани иншоашон яке пешу дигаре баъдтар мебароянд.

Иншо дар дасти Абдулҳай меафтад. Ва ӯ ҳар ду иншоро тафтиш карда ба ҳардуяш баҳои «чор» мегузорад. «Фикр кардам, ки агар Фаррухро ҳам баҳои «чор» нагузорам, нағз намешавад, зеро шумо, ки алҳол дар хонаи онҳо истиқомат доред, дар дили онҳо ҳар гап рафтаниш мумкин». Ба Абдулҳай як ҷаҳон миннатдорӣ намудем.

Имтиҳони дуҷум аз фанни «Чамъиятшиносӣ» буд. Шухратҷон ба ин имтиҳон низ нағз тайёр буд. Аммо боз дил нопур буд. Ногоҳ ягон саволи душвор меояд. Имтиҳон хаттӣ буд. Ин, аз як тараф, нағз ва, аз дигар тараф, нохуб. Бача фикрашро бе тарс рӯи қоғаз меорад, вале муаллим онро ҳар хел маънидод карда метавонад. Чӣ кор кардан даркор. Ақаллан касе бошад, ки андак ҳимоя кунад! Абдулхайро дигар азоб додан нахостам. О ин имтиҳони ӯ нест-ку!

Барои он ки пиёда ягон кор анҷом дода намешавад, Абдурасул мошини бародари ҳамсарашро, ки мудирӣ мағозаи «Гулистон» буд, гирифт. Абдучаббор баъзе корхояшро дарҳол анҷом медоду баъд ҳамроҳи мо мерафт. Дар бинои Университет бо як шиноси тотораш вохӯрд, ки барои нигоҳ доштани тартиботи имтиҳонсупорандаҳо масъул будааст. «Ту дар имтиҳон ба имтиҳонсупорандаҳо ёрӣ расонда метавонӣ?» – Абдучаббор пурсид аз ӯ. Ӯ бе ҳеҷ дудилағӣ «ғайри имтиҳони забон ва адабиёти тоҷик дигар дар ҳамаи имтиҳонҳо ёрӣ расонда метавонам» гуфт.

Мо «ин бачаҳо дониши хуб доранд, – танҳо ба онҳо андак эътибор додан лозим» гуфтем. Шпингалет (ӯро, ки қадаш пасту тезҳаракату хушёр буд, Шпингалет номидем) гуфт: «Ҳар қадар доно бошанд ҳам, то як ҳомӣ надошта бошанд, имтиҳон супурда наметавонанд.» ... Дар имтиҳони «Чамъиятшиносӣ» ҳомӣ кофтем, Абдурасул як муаллими философияро ёфт, банда бошам, ҳамон Шпингалетро ҳомӣ гирифтам!

Рӯзи имтиҳон даррасид. Боз падару модару имтиҳонсупорандаҳо чамъ шудем. Акнун ба дараҷаи рӯзи аввал одам бисёр набуд. Сабзаев Саидкул ва Мирзоев низ буданд. Писари Сабзаев аз иншо «4» ва додари Мирзоев «3» гирифта буданд. Бачаҳо дохили дарсхонаҳо шуданд ва мо дар берун. Аз имтиҳонсупорандаҳо дида аҳволи мо бад буд. Чойнӯшӣ рафтем, вале иштиҳо тамоман набуд. Ин дафъа Фаррух аввал баромад ва баъд Шухрат. Шухрат хурсанд буд ва гуфт,

ки ҳардуюмон билети №3-ро навиштем. Бачаякам хандида – хандида ҳикоя кард, ки билети Фаррух №3 ва билети ман №29 буд. Ногоҳ дидам, ки як рафики дар пеш буда дар даст билети №3 дорад. Ёро ба ҳолу ҷонаш намондам. «Эй бародар, барои ту чӣ фарқ дорад. Биё, билетҳоро алиш кунем. Билети ману ҳамроҳам як мешавад. Баъд туро ёрӣ мекунам» гуфтам ва билетастро гирифтам. Баъд ҳарду сеюним саҳифагӣ навиштем». Бачаҳо хурсанд буданд, ки ба саволҳо ҷавоб гуфтанд. Мо интизори баромадани баҳо будем. Де – се рӯз гузашт. Рӯзи ваъдай даррасид. Вале ханӯз баҳо маълум намешуд. Бачаҳо хона равон кардем, ки ба имтиҳони сеюм тайёри бинанд. Худамон то бевақтӣ истодем. Ногоҳ Шпингалетро дидем. Ў гуфт, ки бачаҳо баҳо гирифтанд. Мо аниқ чанд гирифтанашонро фаҳмиданӣ шудем. Ў ба даруни бино даромаду баъди андаке баромада «Кӯчаров «4» ва Қаюмов «3» гуфт. Ростӣ гап, аз он хафа шудам, ки Фаррух «3» гирифтааст. Ва муносибати оилаи рафиқам ба Шухрат чӣ хел мешуда бошад? Дар ҳақиқат, аз чунин ранги кор модару падари Фаррух хафа шудаанд.

Албатта, «4» гирифтани Шухрат эътиқодно ба Шпингалет зиёд кард ва дар имтиҳони охири – забони англисӣ низ аз ӯ имдод пурсидем. Ў аввал варақаҳои имтиҳонии бачаҳои моро гирифта, онҳоро дар қатори чанд нафари дигар дохили имтиҳон намуд. Ва боз мо – падару модарону мухлисон азоби рӯҳӣ мекашидем. Сабзаев ва Мирзоев низ буданд. Писари Сабзаев «3» ва додари Мирзоев «4» гирифта будастанд. Ҳамин тариқ онҳо низ чун Фаррух як се ва як чор доштан. Шухрат – ду 4. Барои онҳо ҳатман «5» лозим буд, Шухратро «4» ҳам басанда буд.

Боз аввал Шухрат баромад. Ман дур будам. Ёро миёнагир карданд. Кадом касе «4» гуфт, ҳама табрикаш мекард. Ба наздаш рафтам, «5 гирифтам» гуфт. Оғӯшаш кардам. Намедонам, бўсааш кардам ё ки не. Лекин беҳад шод будам. Ў ҳам гӯё ба осмонҳо парвоз мекард. Чанде пас Фаррух низ

баромад ва ӯ низ «5» гирифта будааст. Мо ба дигар падару модарон хайрухуш карда роҳи хонаро пеш гирифтем. Маълум шуд, ки писари Сабзаев ва бародари Мирзоев «4» гирифта буданд, ки аз мандат нагузаштаанд.

Ҳа, дарвоқеъ, он чанд рӯз мо хурсанд будем. Охир Шухрат имтиҳоноти дохилшавиашро бомувафақият супорид. Ду «4» ва як «5», чамъ 13 хол. Дигар ҳеҷ гуна дудилағӣ набуд. Вале Фаррух 12 хол дошт. Бинобар ин падару модари Фаррух дар ташвиш буданд... Рӯзи мандат ҳам даррасид. Боз падару модарону мухлисону дохилшавандагон. Дар зал бисёриҳо нишастаанд. Номи писари ман сеюм баромад. Ӯ студент шуд. Ва Фаррух ҳам студент шуд. Чанд муддат ману Абдурасул ва хонадонамон ба осмонҳо парвоз мекардем.

Моҳҳои август, сентябр дар хонаи мо тӯй болои тӯй буд. Ҳама моро табрик мекарданд. Шухратро «мешуштанд», ӯро хешу табор ба хонаҳояшон даъват мекарданд. Писаракам бисёр хурсанд буд. Моҳи сентябр бошад, ба тайёрии тӯи Наргис гузашт ва дар аввалҳои моҳи октябр Наргисро бо Чамшед ном писари муаллими Шучоат «кунад ҳамчинс бо ҳамчинс парвоз» гӯён хонадор кардем.

Гӯё бо рафтани Наргис аз хонаамон хурсандии мо тамом шуд. Нав ба Душанбе рафта будам, ки хабарам карданд, то ки ҳар чи тезтар ба Кӯлоб биоям. Оадам ва як ҳафта бемордорӣ карда тағоямро аз даст додам... вале доғи фарзанд чигарсӯз будааст. Хусусан фарзанди солеҳе чун Шухрат!

Дар Душанбе ҳарду – падару писар – дар хонаи Фаррухшон зиндагӣ мекардем. Донишҷӯҳои соли аввал соатҳои 4⁰⁰ ё 4³⁰ шаб аз хоб меҳестанд, тайёри мидиданд ва баъд чой нӯшида ба дарс мерафтанд. Роҳи онҳо дур, ба автобус қариб як соата роҳ буд. Агар автобуси 1-ро дарёб мекарданд, аз як соат ҳам зиёда роҳ мерафтанд. Вале автобуси 18 нисбатан тезтар мерафт. 1 соат ё 45 дақиқа. Бинобар ин лозим буд, ки соатҳои 7³⁰ аз хона бароянд. Ва соатҳои 2³⁰–3³⁰ ба хона бармегаштанд Шухрату Фаррух. Боз ба дарстайёркуни оғоз ме-

карданд. Аксар дар рӯи китоб хобашон мебурд. Бедорашон, хусусан Шухратро бедор мекардам, то дарсхояшро хуб тайёр намояд. Аз ин рӯзам чӣ медонам? Устодам Табаров Соҳиб мегуфт, ки «қобилияти бача бисёр ва истеъдоди азхудкуниаш беҳудуд аст. Ҳарчанд хонанд, зарар надорад. Бояд мутахассиси хуб шуда ба воя расад». Ў ҳатто баъзе китобхоро медод, ки Шухрат рӯбардор кунад. «Таҳзиб-ус-сибиён»-и устод Айниро Шухрат рӯбардор кард. Тобистон низ устод Табаров хост чизе барои рӯбардоркунӣ диҳад. Аммо боз ба чӣ фикре аз раъяш гашт. Шухрат ҳам инро меҳост, ки хурсанд шуд...

Қариб ҳар рӯз дар кадом дарс ҷавоб додан ва баҳои чанд гирифтанашро мепурсидам. Бисёр меҳостам, ки Шухрат «аз ҳамаи ҳамкурсон ману Фаррух зиёдтар медонем» гӯяд. Вале онҳо рostaшро мегуфтанд. «Чанд ҳамкурсамон дарсхоро бисёр хуб медонанд, махсусан як медалист дорем, чунон доно аст, ки мондан гиред». Ва доим таъкид мекардам, ки хонанд ва дар курси як дониши ҳудашонро нишон диҳанд. Ва имтиҳони нимсоларо бо баҳои аъло ҷамъбаст намоянд, зеро «хишти аввал чун ниҳад меъморо қач, то ба охир меравад деворо қач» гуфтаанд ва онҳо, барои он ки то охир деворо рост бошад, бояд хишти аввалро рост гузоранд. Онҳо чанде гиранд, минбаъд ҳамон баҳо рафта мегиранд.

Боз дилам меларзид: ногоҳ ягон саволро надонаду баҳои паст гирад, баъд бача мешиканад. Бинобар ин баъзе муаллимонро огоҳ мекардам. Ба назди муаллими география, ки аз ҳад саҳтгир мегуфтандаш, рафтам. Гуфт, ки агар пурра ба баҳои «хуб» донад, баҳои «аъло»-аш мегузорам. Ва Шухрат «аъло» гирифт. Вале ҳудаш бисёр меҳонд. Махсусан, дар сессияи зимистонӣ худро бисёр азоб дод. Ҳатто фурсати хӯрокхӯрӣ ҳам надошт писаракам. Ў «аъло» мегирифтун сари ман ба осмон мерасид. Ҳатто, як андоза рашки рафиқаш Фаррух низ омад. Дар имтиҳони дуюм, ки аз фанни «Таърихи Тоҷикистон» буд, Шухрат баҳои «аъло» гирифтун Фаррух

«каноатбахш». Фаррух дар ин ҳолат дигаргуние зоҳир накард: «Ман худам ба баҳои «се» дониستم. «Ба саволи Истаравшан дар кучо аст?» «намедонам» гуфтам, «се»-и ҳалол гирифтам. Шухрат бошад, мегуфт, ки: «Фаррух дар имтиҳонсупорӣ беиғбол ҳаст. Ба ӯ ҳамеша саволҳои душвор меояд». Вале вақте ки аз имтиҳони охир – география – Фаррух «каноатбахш» ва Шухрат «аъло» гирифтанд, як навъ норозигии Фаррухро ҳис кардам. Рӯзи имтиҳон то пешин дар хона нигарони онҳо будам. Ногоҳ Фаррух танҳо омад. Пурсидам: Шухрат ку? Гуфт: Хонаи як бача барои кимкадом коре рафт. Гуфтам: Чанд гирифтӣ? Гуфт «се» Гуфтам: Шухрат чанд гирифт? Гуфт: Мисли ҳарвақта. Аз оҳанги суҳанронияш ҳис кардам, ки суҳанаш таҳдор аст. Кошки «се» мегирифту зинда мешуд писаракам.

Оре, Шухратам дар имтиҳони нимсола азоб кашид. Як сахар аз хоб бедор шудам, ки Шухрат дар чояш дароз кашадагӣ ҳаст. Гумон кардам, ки дар хоб мондааст ва «Шухратҷон, хез, ки соат 8 шуд» гуфтам: Ё сарашро аз ҷои хоб набардошта: «Ота (ҳа, раҳматӣ маро гоҳ «ота» ва гоҳ «ата» мегуфт), хоб нестам, лекин сарамро бардошта наметонам. Сарам дард мекунад» гуфт. Баъд як кор карда хезондамаш. Дастурӯ шуста як пиёла ҷой гирифту боз дар фикри дарстайёркунӣ шуд. Азбаски сарашро боло гирифта наметавонист, ёро талқин кардам, ки дароз кашада сарашро дар таксарӣ гузошта хонад. Дар вақти имтиҳон ба ҳар душорӣ тайёр будан даркор. Баъд рафта барояш дору овардам. Дар ҳақиқат, ин вақт дар Душанбе вабои грипп буд. Ва ӯ табобат карда дар айни ҳол хонд ва бомуваффақият имтиҳон супорид. Чаро ёро ба духтур нишон надодам? Эй ҳок бар сари ман барин падари бепарвофалак!

Рӯзҳои охири имтиҳонсупорӣ барояш басо гарон омад. Бо вучуди ин, писарам имтиҳони охирро низ бо баҳои «аъло» супурду чун шохин пеши модарашу хешу табораш парвоз кард...

Нимсолаи дуёмро хеле хуб сар кард Шухратҷонам. Чамъбасти аълои нимсолаи аввал ҳам ўро ва ҳам бандаро роҳбаланд карда буд. Ба ҳар касе, ки вомехўрдам, «Шухрати ман нимсолаи аввалро бо баҳои «аъло» супорид» мегуфтам. Гумон мекардам, ки ҳама дар бораи бачаи ман, Шухратҷони банда маълумот гирифтаан меҳаҳад. Китобҳои хубро, ки ме-дидам, меҳостам онро назди Шухрат барам, то ӯ ҳам аз он китоб баҳра бардорад. Шухрат ҳамеша фикри худро дошт. Ба баъзе гуфтаҳои ман розӣ намешуд. Ў ба мардуме, ки нон меҳўранду ба намакдон туф мекунад, нафрат дошт. Мегуфт, ки бояд русҳо ҳам баробари тоҷикон ба корҳои саҳро ҷалб карда шаванд. Чаро онҳо танҳо дар шаҳрҳо зиндагӣ доранд? Ин бародарию баробарӣ нест – ку! Баъзан ҳамроҳи Фаррух баҳс мекард. Вақте ки Фаррух бо якравии бисёр фикри худро ҳақ бароварданӣ мешуд, ӯ хап мекард. Лекин маълум буд, ки ба фикри Фаррух розӣ нест, лекин аз рӯи зарурат хомӯширо авло донистааст.

ФАРЗАНДИ ХУБ – БОҒИ ПАДАР

Соли 1990, ҳангоми воқеаҳои 12–14 феввали шаҳри Душанбе мо дар хона будем. Воқеаи занозанию афту дарафти назди бинои КМ-ро мо ҳам дар телевизор дидем. Ва чанд рӯз бачаҳоро дар хона нигоҳ доштам. Шухрату Фарруху Чамшед (бачаи хурдии Абдурасул)-ро аз хона баромаданӣ намондам. Баъд бо автобусе, ки Абдурасул аз Қўрғонтеппа фиристод, аввал ба Қўрғонтеппа ва баъд мову Шухрат ба Кўлоб омадем. Шухрат ҳамон курткаи нимдошти ранги бўр доштагиро дар бар дошт. Куртка дароз буд. Сараш луч. Мўйҳо ва чашму абрувони сиёҳ ба рӯи гирду сафедаш аҷаб шинам ба назар мерасид. Бо ду даст ду дастқапаки автобуси ПАЗ-ро медошт. Дар назарам ҷавони қадбаланди зебее ме-тофт. Дар Қўрғонтеппа, дар хонаи Абдурасул як пиёла чой

гирифтем ва баъд ба Абдурасул дар ҷои кораш мулоқот карда, роҳи Кӯлобро пеш гирифтем. Фаррух хост, ки моро то Калининобод гусел кунад. Аммо нахостем. Оре, рафиқон якдигарро бародарвор дӯст медоштанд.

Дар Калининобод Шухрат «Ота, ту ин ҷо ист, ман мошин медорам» гуфта хеле даводав намуд. Оқибат дар як мошини «Москвич» нишаста ба Кӯлоб расидем. Дар хона тағои Убайдулло нишаста буд. Ў аз ноҳияи Маскав барои аз ҳоли писарони дар Душанбе будааш хабар ёфтан омада буд. Хурсанд шудам, ки ман дар Душанбе ҳамроҳи Шухрат будам. Шухрат ҳам хурсанд буд. Ў дар рӯи диван нишаста бо дастонаш қарс мезад. Чанд бор коҳишаш кардам, ки одамон зиқанду ӯ қарс мезанад. Оҳ, писаракам, агар аз ин рӯзам ме-донистам, бо хурсандиат худ низ ҳамроҳ мешудам...

Хислатҳои наҷиб дошт писарам. Вақте ки моҳи апрели соли 1990 ба Маскав бо сафари хизматӣ равона шудам, маро то аэропорт овард ва дар наздам нишаст. Азбаски дар бевақтии шаб парвоз мекардам, ӯро талқин мекардам, ки хона равад. Аз рӯям гашта натавониста «хуб» гуфт. Аз Маскав чанд бор ба Душанбе занг зада, Шухратро аҳволпурсӣ кардам, шикоят надошт. «Бароят чӣ биёрам?» – гуфта мепурсидамаш. «Китобу рӯзномаву маҷалаҳои арабӣ биёр, ота» мегуфт. «Дигар чӣ лозим?» «Ҳеҷ чиз». Ба писарам чанд китобу рӯзнома овардам. Аммо он китобу рӯзномаҳо ноҳонда монданд.

Ў низ дар як моҳи дар Маскав будани ман рӯзномаҳои оид ба иқтисоси бандаро ҷамъ кардааст, ки падараш аз хабару навиштаҷоти нав воқиф гардад. Ман рӯзномаҳои ҷамъ овардаи писарамро варақ задам. Дар як шумораи «Адабиёт ва санъат» шеърҳои Алимуҳаммад Муродӣ баромадааст ва онҳо, махсусан як шеър, ки бо мисраи «Хуршед наметофт» оғоз мегардид, ба ман таъсири гарон бахшид, баъдтар фаҳмидам, ки бесабаб набудааст.

Ошхона мерафтем. Дарҳол дар навбат меистод. Агар дар кисааш якчанд танга медошт, ҳатман онҳоро сарф мекард. Ҳаракат мекард, ки аз ман пул нагирад. Фаррухро низ, ки як нимсола стипендия намегирифт, хӯрокгирӣ намонд. Вай стипендияи аъло – 50 фоиза мегирифт – 75 сӯм ва фикр дошт, ки дар курсҳои 2 ва 3 ба гирифтани стипендияҳои ленинӣ ё ба номи Айнӣ мушарраф мешавад. Худам низ чунин фикр доштам. Оилаи мо аҷаб ормоние нашуд?!

Шуҳратҷон тамоми ҳавасу ормонашро ба давраи серпул шуданаш вогузор мекард. Медонист, ки оилаи мо фақирона умр ба сар мебарад ва фикр мекард, ки пули корашро (ӯ хангоми таътил ба як муассиса ба кор даромада буд) гирифта сару танашро нав мекунад. Туфлие меҳарад... Модараш дар рӯзи мотам: гиря карда мегуфт: «Бачаи ормоним, бачаи дар орзуи либоси бехтарам, бачаи камризқам, бачаи дар ҳасрати хонаи пурам». Гӯё ин суҳанҳо таънае буданд ба мани сарсаҳт. Чун падар фарзандонам низ фақирона умр ба сар мебаранд. Шуҳратам тамоми орзуҳояшро ба гӯр бурд. Орзуҳояш баҳорон сабза шуда аз қабраш сар мекашанд. Мани дасткӯтоҳ сарамро дар кадом гӯр пинҳон кунам?...

Гоҳи таҳсил дар хона ҳамеша хӯрок мепухт. Мову Фаррух менишастем. Чамшед (писари хурдии Абдурасул) ба вай ёрӣ медод. Тайёр мекарду «биёед, ки хӯрок хунук мешавад» гӯён маро ба сари дастурхон даъват мекард ва мо нишаста ҷақ-ҷақ карда хӯрок меҳӯрдём. Боз дастурхону косахоро ҷамъ мекарду машғули китобхонӣ мегардидём. Пеш аз хоб ҷоғаҳи хобамро мепартофт ва то ки ба хоби ман ҳалал нарасонад, чароғи хонаи хобро хомӯш карда, баромада дар ошхона китоб меҳонд. Саҳар низ хангоми хоби ман чароғро фурузон намекард. Одоби фарзандиро бо тамоми нозукиҳояш ба ҷо меовард Шуҳратҷон! Аммо ман ба қадри чунин фарзанди фариштаҳӯ расида натавонистам, ки ӯ ба дигар сӯ рӯ овард!

Ҳа, вақти аз Маскав омадан Шуҳрат хост, ки маро пеш-

воз гирад. Аммо худам розӣ нашудам. Онҳоро, Шухрат ва чӯрааш – Фаррухро талкин кардам, ки дарс раванд ва худам ҳамон рӯз роҳи Кӯлобро пеш гирифтам ва Шухратро чанд вақт пас, вақте ки аз Кӯлоб ба Душанбе рафтам, дидам...

Имтиҳонҳои семестри дуюмро ҳам супориданд. Хангоми имтиҳонҳоро дар ҷадвал дохил кардан имтиҳони «Фолклори тоҷик»-ро аз ҳама охир гузоштанд ва ин амалиёти онҳо гӯё ба муаллими фолклор саҳт расидааст ва онҳоро таҳдид кардааст, ки «мебинем, аз фанни фолклор чӣ хел имтиҳон месупоред». Дар ҳақиқат дар ҳаққи муаллими фолклор устод Сӯфиев ҳар хел гапҳо мегӯянд. Гӯё ӯ ҳамаи аълохонҳоро баҳои паҳт мемонад ва ғайраҳо. Бинобар ин, муаллим Сӯфиевро дидам ва гуфтам, ки «писарҳои ман бо баҳои «аъло» имтиҳон супорида истодаанд ва имтиҳони охир аз фанни фолклор аст». (Ман ҳамеша Фарруху Шухратро якҷо ном мебардам ва дар имтиҳони фолклор аввал номи Фаррух ва баъд номи Шухратро зикр кардам). Муаллим Сӯфиев Асадулло «илтимоси шумо ба ҷонам» гуфт. Ва Абдулхай (ин дӯсти беғарази банда, ки ҳамеша дар ёду хаёлаш ҳастам) гуфт, ки «дар ҳақиқат, ту марди карда аввал номи писари Абдурасул ва баъд номи писраи худатро гирифтӣ». Ва аз имтиҳони фолклор Шухрат баҳои «аъло» ва Фаррух баҳои «хуб» гирифтанд. Ҳарду хурсанд буданд.

Чанд рӯз пешакӣ билети самолёт гирифта буд Шухрат. Ва имтиҳони охири сессияро супориду шаб ош кардем. Ва бо хурсандӣ ош хурдем. Гуфтам, ки «Шухрат дар Душанбе ихтисоси ошпазӣ низ мегирад» ва нақшаҳои корҳои таътилно тартиб додем. Вай чанд вақт пештар мехост, ки ба тарафи Россия ба ССО (отряди бинокории студенти) равад. Лекин чӣ мешаваду аз фикраш мегардад ва таътилно дар хона дар назди падару модар гузарондан мехоҳад. Кай медонистем, ки дар таътил ба Шухратҷон чӣ ҳодиса рух медиҳад ва ин чанд лаҳзаи умр бо ӯ будан ғанимат аст.

Дар таътил ҳамроҳи Ҳасан ба Сарихосор рафт, ба

Муъминобод рафт, ба Саричашма рафт. Дар Саричашма барои Далер – додараш як красовка гирифт. Дар тӯи 60-солагии амаки Рачабмад бисёр хизмат кард ва, ниҳоят, ба кор даромад то чанд сӯм ҳаққи заҳмат гираду ба соли нави хониш тайёри бинад...

БЕЪЪТИБОРИ ОФАТ ДОРАД

Оре, ба Шухратҷон беъътиборӣ кардем. Ҷони ӯро харида натавонистем. Баъдтар гӯё ҳама кори аз дастамон меомадагиро кардем, ки аллакай дер шуда буд. «Ғофил шудем, доманаш аз даст рафт муфт»...

... Дар аввалҳои моҳи август ба тараддуи Душанберавӣ афтодам. Барои ин бояд баъзе корхоро анҷом меодам. Рафта аз муаллим Розиков калиди хонаашро гирифтам. Мехостам, ки қисми боқимондаи вақтро, ки 5 моҳи дигар аст, дар хобгоҳи аспирантҳо гузаронам ва барои писаракам низ истиқоматгоҳи дигаре пайдо намоям.

Баъзе корҳои дигарро ҳамроҳи мудири китобхонаи шаҳрӣ – Азимов анҷом додам. Мактубе ба кормандони китобхонаи Эрон навиштем ва акси чанд варақи китоби Мир Сайид Алиӣ Ҳамадониро низ ҳамроҳи мактуб ба Эрон фиристодем. Ва баъд ҳамроҳи Ҳабибулло Солиев ва Азимов ба Шӯрообод, ба хонаи муаллим Азиз Иброҳим барои баёни ҳамдардӣ рафтем. Чанде пеш вақте ки банда ҳанӯз дар Душанбе будам, писари баркамолаш – Азиз аз бемории варами кӯррӯда қазо кардааст. Тахминан 30-35-сола буд Азиз. Ҳамкурси хоҳарам ва шогирди банда, лабҳояш пури ханда ва қалбаш моломоли меҳр буд.

Дар Шӯрообод воридаи хавлии ошно гардидем. Падари бечора – Иброҳим дар рӯи кат нишастааст ва дар наздаш тали рӯзнома. Ба фикрам, дуди дилашро ба воситаи рӯзномаҳои мебарорад ин марди дардманд.

Ба муаллим Иброҳими Азиз оғӯш ба оғӯш вохурӣ наму-

дем, оби чашм резондем. Гуфт, ки: «Як ҳафта Азизро тарафи рости шикамаш дард мекардааст. Дар пеши ман худро бақувват мегирифт ва вонамуд мекард, ки ӯ сихату саломат аст, дар ғоиби ман дар хона даромада чорқатъ мешудааст, аз шиддати дард сиёҳу кабуд мешудааст. Табибҳои шинос аз беморхонаи деҳа омада сӯзандоруяш мекунанд, давоаш мефармоянд. Шаш рӯз ӯ тарафи чапи қисми поёнии шикамашро дошта мегардад. Вале ба даҳони касе, на хешу таборону на табибон, намеояд, ки «ҳамин дард, мумкин, аз зарби аппендитсит бошад?» гӯянд. Баъди шаш рӯз ӯро ба беморхонаи вилоят бурдем. Дарҳол ҷарроҳӣ мегузaronанд, ки кӯррӯдааш кафида тамоми шикамро захролуд карда будааст... Ана, ҳамин тавр, аз безътибории мо нури чашмам ба он дунё сафар кард». «Муаллим, ҳамаи ин насиб аст, чӣ чизе, ки Парвардигор дар азал кашида бошад, ҳамонро мебинем, шукри фарзандони дигар, шукри набераҳоро кардан даркор» гуфта муаллимо тасалли додем. «Бачам бисёр одами хуб буд, тани бадарди маро доништа ҳеҷ гоҳ ба рӯям намедавид, ҳамеша дар фикри саломатии падар буд. Хонаи алоҳидааш сохта, акнун мехостем ӯро мустақил кунем. Он ҳавлӣ зору ҳайрон монд. Мурдан зеби ман буд, ман чандин вақт бемории фишори хун ва касалии қанд дорам. Ба ҷано-заҳабарҳо бисёриҳо «падар қазо кардааст ё писар» гӯён савол меода будастанд. Хайр, тақдир ҳамин будааст» гӯён оби чашм кард. Мо ҳам гириستم.

Бо неву нестони мо нигоҳ накарда, дастархон кушоданд, ҳама чиз дар рӯи дастархон буд. Гӯштбирён оварданд, вале касе майли истеъмол накардем. Барои дили хонадор як бор ним бор ба анвои хӯрданӣ даст дароз кардем. Вале аз гулӯи кӣ нон мегузарад? Вақти суҳбат хешу табору ёру дӯстро бо некӣ ёдоварӣ кардем.

Боз ба модари бечораи Азиз вохӯрӣ кардем. Модарашро дидан замон гирия гулӯгирам кард. Оби чашмам беихтиёр мерехт. Модари сарсаҳт ба ҳоли табоҳ афтодааст. Ва ба мо мени-

гараду дилаш гум мезанад, фарзанди лахти чигараш ба ёдаш меояд. Чӣ илоч? Расми падару бобо ҳамин аст, ки ба мурдахона рафта ҳамдардӣ баён кардан лозим. Ҳарчанд ки алами падару модар тоза мешавад. Шояд, падару модар аз омадани дӯстону хешу таборон худро сабуктар ҳис мекунанд, мебинанд, ки дар олам танҳо онҳо ғамзада нестанд ва ин золи ғалак ҳеҷ гоҳ аз бурдани ҷавонмардон серӣ надорад...

Мошин роҳи Зулмобро пеш гирифт ва мо чанд дақиқа дар таассуроти мағшуши ғаму андӯҳи хонаводаи муаллими Иброҳим монда, хомӯшона мерафтем. Ва ниҳоят ўро бо некӣ ёд кардему баъд мавзӯи суҳбат дигар шуд. Ба ҷақ-ҷақи худ гузаштему хонаи Рашиди муаллим рафта хурсандӣ кардем. Хеле нишаста баъд роҳи Кӯлобро пеш гирифтем. Оре, чи хеле ки меғӯянд, дар буттае, ки оташ афтад, худи ҳамон бутта месӯзад...

Сафари мо ба Шӯрообод рӯзи 9 август буд. Ва Шухрат ду рӯз боз дар хона меҳобид. Таб мекард. Ду бор духтур даъват карданд. Бори дуюм аз дасташ хун мегиранд. Ва гӯё лабораторияи санитарӣ – эпидемиологӣ ўро касалии таби сиёҳ (малария) мебарорад. Рӯзи 10 (ҷумъа) модарам гуфт, ки боз духтур ҷеғ задан даркор, ки табаш ҳеҷ паст намешавад. Ва банда барои фаҳмидани натиҷаи хун ба ташхисгоҳ рафтам. Гуфтанд, ки натиҷаи хунро стансияи эпидемиологӣ муайян мекунад. Боз ба хона омадаму рафиқам табиби ботаҷриба Аҳмадхонро бо телефон огоҳ кардам ва вақте ки барои овардани Аҳмадхон мерафтем, аз бинои ҳамсоя Холмад Одинаев ба банда салом доду гуфт, ки «муаллим, писаратон бемории малария ҳаст, мо мошини ёрии таъҷилӣ даъват кардем, вале ҷавоб доданд, ки бензин надоранд».

Дар мошини Ҳасан барои овардани Аҳмадхон рафта, духтурро овардем. Боз ҳамон Холмад дар назди ҳотааш буд – кошки ўро намедидем – ва ба Аҳмадхон низ вохӯрӣ карда гуфт, ки «писари муаллим малария аст». Ва дигар Аҳмадхон писарамро муоина накарду «хайр, гирифта касалхона баре-

даш» гуфт. Ҳатто мани нолоиқ нагуфтам, ки ба ҳар ҳол як бор беморро муоина кунад. Шухратро дар мошин савор кардем ва роҳи беморхонаи инфексиониро – номашро Худо гум кунад – пеш гирифтем. Холмад ҳам ба мошин савор шуд ва вақти рафтан «муаллим, ин тави сияхро табобат нақунӣ ҳам мегузарад, лекин барои дар оянда ба организм таъсир накардан хоб рафта, бояд якчанд рӯз дору хӯрад».

Духтур Аҳмадхонро дар назди хонаашон аз мошин фуруварда, роҳи беморхонаро пеш гирифтем ва чун Холмад ҳамроҳамон буд, бе мамониат ворида бино шудем. Аллакай номашро чун бемори малария навишта будастанд, ки дарҳол ўро хобонда моро таъкид карданд, ки рафта барояш варакаи бақайдгирӣ пур намоем. Варақаашро пур намуда оварда супоридам. Ва ба Шухрат хайрухуш намуда роҳи хонаро пеш гирифтем.

Рӯзҳои шанбе ва якшанбе рӯзи истироҳат аст. Мутасаддиёни беморхона, ки дар рӯзҳои корӣ ба касалиҳо тамоман диққат намедиханд, дар рӯзҳои истироҳат гӯё онҳо барояшон вучуд надорад. Боз дар ин рӯзҳо ҳам ҳамсоиямон ва ҳам акаи Достӣ тӯй доштанд ва дар ин тӯйҳо низ иштирок кардан лозим меомад. Ин рӯзҳо ҳам дар тӯйҳо иштирок кардему ҳам Шухратро хабар гирифтем. Як бор аз ҳамон мӯрича Шухрат омаду дидорбинӣ кардем. Ранги писарам каме кандагӣ, вале ҳамон хандаи ҳамешагии зебояш дар лабонаш нақш баста буд. Ҳатти сабзаш хандаҳои ўро боз ҳам зеботар менамуданд. Чашмонаш барқ мезаданд. Маълум, ки табаш басанда нашудааст. Ҳолати ӯ алҳол бад набуд. Бегоҳ боз ҳамроҳи модараш, Шералӣ ва янгаи Асалмоҳ хабаргириаш рафтем ва Шухрат аз дарича баромад, дар ҳавлии мактаб аз назари одамон пинҳон нишастем. Шухрат аввал сари дупо истод, баъд нишаст, ба суҳбат чанд дақиқаро гузарондем. Лабҳояш қоқ буданд. Мадораш сушт шуда буд. Ҳоло чӣ гап гуфтаниаш дар ёдам нест. Бар сари ин хотираи кунди банда лаънат!

РӯЗҲОИ НАҲСУ БЕБАРОР

Рӯзҳои шанбе ва якшанбе ба ҳамин минвол гузаштанд. Бегоҳиҳо ҳамроҳи оилаам рафта хабараш мегирифтем. Аз доруворӣ ду дона ҳаб (таблетка) қабул мекарду халос. Рӯзи Душанбе наздаш рафтем. Аз дар одамҳоро гузаштани намонданд. Ману модари бачаҳо як бало карда даромадем. Гуфтем, ки бемории вазнин дорем. Хеле наздаш нишастем. Хӯроки бурдагиро намехӯрад. Дараҷаи ҳарорат паст намефарояд. Табаш ҳар замон 39, 40 дараҷа мешавад. Лабҳои ҷок, сафедии чашмаш ба назар зиёдтар аст. Ягон чиз хӯрад, мепартояд. Ҳамроҳонаш, ки се нафар буданд, «мо ҳам чанд рӯз ҳамин тавр будем, мепартофтем» мегӯянд. Сухбат мекунем. Шухрат: «Ота, ҳамон карточкаи имтиҳони шофёрӣ месупоридагии маро дуруст кунед. Имтиҳонҳоро супурда, права мегираму баъд Душанбе меравам». Ман: «Мавлуда (духтари холааш дар дармонгоҳ кор мекунад)-ро занг задам, имрӯз баъди ним рӯз рафта ба духтурҳо имзо мегузорем». «Насиб бошад, имсол ягон ҷои ҳоби дигар мегирем, агар ҳамроҳи Ҷамшед ягон ҷой меёфтем, хуб мешуд». Оре, мо дар ҷӣ ҳаёле му фалак дар ҷӣ ҳаёл...

Баъди ним рӯз дармонгоҳ рафтам, аммо Мавлударо надидам ва варакаи саломатии писарам барои супурдани имтиҳони ронандагӣ имзо ношуда монд. Ба бозор рафта барои писарам як кило нок ва як кило себ гирифтам. Дар истоғи автобус будам. Ногоҳ Саидҷаъфаров Шовалиро дидам. Гуфт, ки аз Ёвон омада истодааст. Банда аз рӯи мақоли «бо мардуми беғам натавон гуфт ғами дил» амал карда хостам, ки мақсади бозор карданро нагӯям. Вале боз дилам намонду «писарам, Шухратҷон бемори таби сияҳ аст, ўро хабаргирӣ рафта истодаам» гуфтам. Мудири кафедра ба ин суҳан ягон эътибор надод ва аз гуфта пушаймон шудам. Ва боз баъди ним рӯз ба хабаргирии писарам шитофтам ҳамроҳи модарам. Як бало карда даромадему пешаш нишастем. Аз

нашпотихои оварда дутоашро хурд. Хурсанд шудам. Ба духтурҳо гуфтам, ки барои чакан агар доруи стандартӣ надошта бошанд, ёфт карда меорам. Лекин аз доруҳое, ки дар дорухонаи Кӯлоб тайёр меkunанд, нарезанд. Гуфтанд, ки «ҳамаи доруҳоро дорем». Шухратро пурсидам, ки «хонаи Сайёраат хабаргириат омад?» «Не», – гуфт. Ростӣ гап, хафа шудам ва ҳамсарамро, ки ба хонаи апааш рафтан ният дошт, аз роҳ боздоштам. Гуфтам, ки: «Дар ҳамин як қадам роҳ вақте ки хабаргирӣ наомаданд, ту ҳам хонаи онҳо нарав». Хайр, гиларо ба хешу табор меkunанд. Ман, аслан, бояд аз ягон кас гила накунам, чунки худам ба хешон кам расидам, вале баъди беморӣ ва марги Шухратҷон ҳис кардам, ки барои ҳар кас хешу табори баномус лозим будааст.

Рӯзи сешанбе фаро расид. Ва дарди Шухратҷонам рӯ ба беҳбудӣ намовард. Ягон врач ба палатаи онҳо намеомад. Боз гирифта Одинаев Холмадро ба беморхона бурдам, ки охир писарамро нигоҳ кунанд, табаш паст намешавад. Ман гумон доштам, ки Холмад, ки мудири шуъбаи касалиҳои гузаранда дар СЭС аст, аз рӯи вазифа духтурҳои беморхонаро барои бепарвофалакиашон коҳиш медиҳад. Вале ӯ ба онҳо муомилае кард, ки гумон мебарӣ ба онҳо тобест ҳаст. Хулоса, ба якҷанд духтурдухтаракҳо каме мишмишу тамаллуқ карда аз пай кораш шуд. Ва духтаракҳо аллакай аз доруи дорухонаи Кӯлоб тайёршуда ба бадани Шухратҷон чаконда будастанд. Дар ин рӯзҳо сардухтури беморхона – Олимовро – эй номаш гум шавад ин савдогари тибро, арвоҳи муқаддаси Абӯалӣ ибни Сино занад ин марди сангдили нишотпарастро – надидам. Аз врачҳо Одинаев ҳамон ҷо буду боз Гулмирзоев. Гулмирзоев – як бачаи ҷавоне, ки имсол ба кор омадааст, дар ин беморхона ним баст кор мекардааст. Ана, ҳамин одам духтури табобаткунандаи нури дидаи банда қарор гирифт. Дигар бачаҳакам берун намебаромад. Ману модараш ва очаву (модари худро, чун тамоми фарзандонам, апа ва модари манро оча мегуфт раҳматӣ, ман

аз ин ифтихор доштам, фикр мекардам, ки ин оҳанг ба гӯши модарам низ мефорад) Апанисоаш (хоҳарам Шамсинисоро бо муҳаббат Апанисо мегӯянд фарзандони ман) дар наздаш менишастем. Гоҳе, ки табаш мемонд, вақташ хуш мешуд ва ҳамон табассуми зебояш дар гирди лабонаш ҳалқа мезад. Ба саволи «Шухратҷон, кучоят дард мекунад» «ҳеҷ кучоям» мегуфт.

Ба фикрам, бегоҳи рӯзи Душанбе як врачӣ дигар Ҳотам Гадоев навбатдор буд. Наздаш рафтам. Дар хонаи дамгирии врачҳо телевизор тамошо дошт. Дарди дил кардам. Ў гӯё гуфтаҳоямро бо диққат шунид. Ва илтимос кардам, ки имзоҳои врачҳоро дар варакаи имтиҳонсупории писарам аз ронандагӣ (ӯ дар дармонгоҳ ҷонишини сардухтур аст) гирад. Ў ваъда дод. Инчунин аз ӯ илтимос кардам, ки писарамро як муоина намояд. Гуфт, ки шаб, албатта, рафта мебинад. Дар вақти аз дар баромадани ман касе дарро куфт. Духтур ба гуселам баромад. Дар паси дар оимчае буд. Духтур, мумкин, сипоҳӣ карда, ба ӯ «эътибор» надоду ба ман хайру хуш намуд. Оимча: «Э ба саломат алек намегирае, мара писанд намекинае» гуфта ноз намуд ва Ҳотамро чун оҳанрабо ба тарафи худ кашид. Ба фикрам, ҷаҷ-ҷақашон кӯр гирифт, ки шаб дигар барои ба муоинаи фарзанди ман омадан аз ёдаш баромадааст. Вале рӯзи сешанбе рафта варакаи сабилмондари имзо кунонда гирифтам. Акнун дар сарам мезанам он вараки имзокардари!

Рӯзи сешанбе то нимрӯз дар пеши писарам будам. Ва барои хӯроки нисфирӯзӣ тановул кардан ба хона омадам. Модари Наргис (оилаамро бо номи духтари калониам – Наргис ном мебарам) дар пеши бачаяки ормониям буд. Баъди хӯрок каме хоб кардам. Умуман, ин хоб низ душмани ҷони мо гардид. Вақтҳои охир ҳама, аз модарам сар карда, хоболуд шуда будем. Ҳамеша хоб мекардем. Саҳар дер меҳастем ва фақат хобҳои дарҳам-барҳам мидидем. Ох, ин хоб сиёҳӣ буд, ки аҳли оилаи моро печонда буд... Хостам пеши

Шухрат равам. Модарам гуфт, ки якҷоя меравем. Боз Шамсинисо занг зад, ки ӯ ҳам ҳамроҳи мо меравад ва то хурокаш пухтана нигоҳ карда истем. Тахминан дар соатҳои 8 ба роҳ баромадем ва то автобус омаду дар истгоҳи беморхона фуromaдем, ки соат қариб нӯҳ шуд ва шом торик шудан гирифт. Ҳар се пасопеш ба пеши касалхона расидем. Дари даромад ба пушти рост кушодагӣ буд. Мо ҳам вориди касалхона гардидем, ки яке аз ҳампалатаҳои Шухрат «тезтар биоед, ки аҳволи Шухрат вазнин шудааст» гуфт. Мо тамоман дар изтироб афтода вориди палата шудем, ки бачаякам, ох, хок дар сари падари бегайрати бечораат, дар таги курпаи ғафс ларзида истодааст. Модараш пойҳояшро бо гарелка гарм карда истодааст. Шамсинисо дарҳол болои сараш рафту гириён – гириён «Шухратҷон, чӣ кор кардӣ?» – гуфт. Бемор «чим» гуфту меларзид.

Ман дар як курсӣ рӯ ба рӯяш нишастам. Чунон меларзид, ки дандон ба дандонаш намерасид ва «хунук хурдам, саҳт печонедам» мегуфт. Ҳазор гап дар дилам мерафт. Рӯяш, хусусан манаҳаш ва гирди даҳонаш тамоман сиёҳу кабуд шуда буданд ва танҳо меларзиду андак овоз мебаровард.

Мувофиқи гуфти ҳамсарам, ба ӯ аз доруи дар дорухонаи Кӯлоб тайёр карда ду рӯз боз бо система чакак мечакондаанд. Ду маротиба дору хуб гузаштааст. Ва ин бори сеюм будааст. «Вакте ки чакак мечакид, – нақл мекунад оилаам, – ўро ба гап мегирифтам. Қариб ба тамомшавии глюкозаи шиша Шухрат хост, ки хоб кунад. Хоб карданаҳ намондам. Ногоҳ «апа, хунук хурдам» гуфт. Дарҳол хоҳари шавқатро (хоҳари шавқат не қотили ҷонҳоро, ҳамон рӯз боз як каси дигар низ аз дасти ӯ ба ин аҳволи ноҳинҷор гирифторм шуда будааст) даъват кардам. Ў маҳтали ишорат будааст, ки дарҳол омада системаро аз дасташ дур кард. Ва бача ба ларза оғоз кард. Ким аз кучо курпа оварданд. Бачае қандҷой кард ва онро мачбур дар ҳалқаш рехтем. Як каси дигар гарелка овард. Ҳамсарам гуфт: «Ба хона занг задам. Маълум

мешавад, ки шумо дар роҳ будастед. Хайрият, ки ман ҳамин чо ҳамроҳи бачаам будам, набошад, аҳволаш хеле бад мешуд».

Оҳиста-оҳиста ларзиши баданаш монд ва каме рангу рӯяш низ даромад. Дар ин вақт ҳама дар гирди Шухрат будем. Хайруллошон низ омада буданд. Бача боз ба ҳолати худ омад. Лекин реаксия, ба фикрам, қорашро кард. Ёро андак хоб бурд ва ҳозирон оҳиста-оҳиста пароканда шуданд.

Қарор додам, ки шаб дар пеши писарам биистам ва дар курсие дар поёни пой писаракам нишастам. Акнун ба ӯ нигоҳ мекардаму ба ҳазор дари андеша медаромадам: «Худо накунад писаракам нобуд шавад, аҳволи оилаи бечораи мо чӣ мешуда бошад? Албатта хонданро тарк мекуям. Ва каландарвор бо ёди писар нола мекунам. Ин орзуҳои банда чӣ мешуда бошад?» Боз худро сарзаниш мекардам, ки «бача сикат – саломат ҳасту ман чуғз барин ёди вайрона карда истодаам». Ва худро «дард дигар ҳасту марг дигар» гуён тасалли медиҳам. Ва боз баъди чанде фикрҳои мағшуш майнаамро гич мекунам. Шеърӣ Алимуҳаммад, ки мисраи охириаш «Тобути писар бар сари китфи падаре буд» ҳаст, ба ёдам меояд ва гӯё ҳезум кафонда бошам, худро ҳаста медам. Таби писарам паст буд ва ӯ «истироҳат» мекард».

Яке бедор шуду соатро пурсид. «Сею ним» гуфтам. Баъд қадре истоду «берун меравам» гуфт. Ман аз китфаи гирифтаму аз хона берун шудем. Баъд ба туалет даромаданӣ шуд. Хостам ҳамроҳаш ба туалет дароям. Ё маро даромадан нагузошту ҳудаш воридаи он шуд. Каме сари дупо нишаст. Баъд хеста ба косаи он об рехту аз дар берун баромад. Ногоҳ ҳудашро ба рӯям ҳаво дод ва беҳуш шуд. Ҳарчанд мебардоштамаш, пойҳояш қатъ шуданд. Аз ду таги кашаш гирифтаам. Вале зӯрам нарасид. Маҷбур шудам ду духтурзанакуро, ки дуртар аз ман дар курсии навбатдорӣ менишастанд, даъват кунам. Ба ёрии онҳо низ бачаро бардошта ната-

вонистам. Чашмам ба чашмаш афтид, ки рӯ гашта буд. Дилам дута шуд. Як духтар об оварда ба рӯи ӯ пошид. Дигараш ду бемори бузургчуссаро даъват кард, то Шухратро ба рӯи бистараш баранд. Ман бошам, зуд ба пеши врачӣ навбатдор давидам ва ӯро аз хобаш бедор карда ба назди бемор овардам. Онҳо қонунҳои тиббро ба кор бурда Шухратро ба худ оварданд. Баъди чанде Шухрат гуфт, ки «ман чӣ кор кардам?» Гуфтам, ки «беҳуш шудӣ». Гуфт, ки «дирӯз низ ҳамин хел шуда будам, вале дарҳол худро ба рӯи бистари хоб ҳаво додам». Ҳозир фикр мекунам, ки мумкин рӯи додани ин ҳолат аз камхунӣ будааст, вале наҳод духтурон инро нафаҳмиданд ё эътибор надоданд? Боз писаракамро хоб бурд. Мани нодон хурсанд будам, ки имшаб писаракамро таб накард. Субҳ дамид, бедораш кардам. Мувофиқи маслиҳати пешакӣ бояд бобои Қувват барои дуохонӣ меомад. Бинобар ин рӯяшро шусту боз дар чоғаш дароз кашид. Ва Ҳасан ҳам бобои Қувватро овард. Рӯзи чоршанбе оғоз ёфт.

Акнун барои кофтукови дору сар кардем. Аз Сафари ҳамсоя илтимос кардам, аз дорухонааш чанд шиша глюкоза ва гимодезу боз ким чиҳо дод. Чанд хел сӯзандоруи дигарро талаб карданд. Ёфта овардам. Сӯзандору кардан ва ба воситаи система дору рехтанаш хеле зиёд шуд. Чашми писарам мудом ба ҳамон шишаҳои калони дору буд, ки қай тамои мешаванду каме дам гирад. Талаб мекард, ки ҷои намоёни шишаро наздаш гардонем. Ва фақат нигоҳ мекарду нигоҳ мекард. Ва ман ба рӯи ӯ дида медахтам. Баъзан чашмонашро пӯшидан меҳост. Сафедии чашмаш бисёр шуда буд. Чашмҳояш нимроғ мемонданд. Дилам таҳ мекашид ва «Шухратҷон, хоб накун, ҳозир ҷакар тамои шавад, баъд хоб мекуни», гуфта ӯро зорӣ мекардам.

Як бор гуфт, ки пешобам сиёҳтоб аст. Ва инро аз духтур суол кардам. Гуфт, ки ҳеҷ гап нест. Дашти калонашро дидан даркор. Ва соатҳои ёздаҳ, ба фикрам, бори аввал дар мудда-

ти дар касалхона хоб карданаши, ўро муфасссал муоина карданд, баъзе чадвалҳо кашиданд. Олимов мегуфту Одинаев менавишт. Бо вучуди ин доруҳои истеъмолмекардагӣ ди-гар нашуд. Акнун табаш тез-тез авҷ мекард. Ва Шухратчон рӯяш, даҳонаш, пеши барашро бо рӯймолчааш тар мекард. Мегуфт, ки дар пиёла об гирему рӯймолчаашро тар кунем, вале наҷафемаш. Ва ҳудаш рӯймолчаро дар сару рӯяш ме-фушурд, ҳама ҷои сару рӯяшро аз қатраҳои об пур мекард, лабҳои парсингбастаашро низ қатраҳои об тар мекарданд. Мо мехостем ба ин кори ӯ монеъ шавем. Вале ӯ моро гӯш намекард. Охир ҷисму ҷони ҷавонаш месӯхт. Мо ин ҳолатро аз ҳарорати баданаш пай мебардем. Дар дасташ ҳамвора да-рарасанҷак буд ва доим месанҷиду 39 ва 40 дараҷа мегуфт. Гоҳо мегуфтам, ки «Шухратчон, ин қадар тез-тез ҳарорати баданатро чен накун». Чӣ мегӯед, ки дар ин ҳолатҳо ҷисму ҷони писаракам дар мегирифтааст.

ОРЗУҲОИ БАҶБОДРАФТА

Акнун ҳешу табор, ҳамсоҷаҳо ғавҷ-ғавҷ омадан ги-рифтан, гӯё ки онҳо рӯзҳои башумори умри писарамро ме-донистанд. Ва бемор ба пурсишҳои ҳешу табор «хубам» гуфта ҷавоб медод. Вале маълум буд, ки ба онҳо эътибор намедод. Ба дунёи худ саргардон буд. Ба фикрам, ҳарчанд аҳволаш хуб набуд, ӯ ба гӯшаи ҳаёлаш мурданро намеовард. Охир ўро орзуву армонҳои бешуморе дар дил буд. Мумкин, ҳаёлан рӯзи якуми сентябрро, ки баъди 13 рӯз фаро ме-расид, ба ёд меовард. Мумкин, бо чӣ хел либос ба курси дуом ворид шуданашро андеша мекард. Шояд, ягона духтари дар гурӯҳашон бударо ёд карда буду ҳарчи тезтар ба ӯ вохур-данашро андеша мекард. Шояд... Аммо золи ғалакро чӣ парвои ин умеду орзуҳо. Охир ӯ ҳазор-ҳазор ҷунин ҷа-вонҳоро ба ҳок бурдааст!

Бегоҳи рӯзи чоршанбе дар пеши Шухратчон одами бисёре буд. Ва охири охирон барои шаб дар наздаш истодан ману модарам мондем. Модарам дар ҳамон курсие, ки дишаб банда дар он нишаста шабро рӯз карда будам, менишаст ва пашаҳои беморро дур мекард. Бемор рӯзона бисёр монда шуда буд, ки аввали шаб як муддат хобаш бурд. Ман ҳам дар кати ҳампахлуи кати нури чашмам дароз кашидам. Бемори дар ин кат хоб мекардагӣ дар ким-кадом палатаи дигар рафта хобидааст. Чанд бор ба модарам гуфтам, ки ӯ дар рӯи кат каме дам гирад ва ман ба ҷои ӯ гузарам, аммо розӣ намешуд. Писарам чанд бор бедор шуд. Табаш, ки баланд мешуд, бетоқатӣ мекард, гоҳ сарашро боло, поён мемонд, гоҳ аз ҷояш хеста менишаст. Мо, ҳатто, ҳамроҳаш гап намезадем, ки каме хобаш бараду осоиш ёбад...

Боз сахарӣ хезонда рӯяшро шӯёндем. Гӯё андак аҳволаш беҳ шуда буд. Туалет рафт, ин дафъа аз китфонаш дошта ҳамроҳаш ба туалет даромадам. Ва озод аз туалет хеста омада боз дар кат дароз кашид, ки бобои Қувватро Ҳасан овард. Ва ӯ ба дуохонӣ даромад.

Субҳи рӯзи Панҷшанбе писаракам баъди хондани бобои Қувват як пиёла қандҷойро хурда, ба гузаронидани доруҳои глюкоза, гимодез... тайёр шуд. Вале ин вақт Олимов омад ва гуфт, ки як дашти калонашро дидан даркор. Касалиро туалет бурдам. Ва ӯ дар як горошок дашти калон кард. Баъди хобондани бемор дар рӯи горошок коғаз монда барои хабар кардани Олимов рафтам. Бо ӯ назди бемор омадам ва дидам, ки алақай хоҳари шафқате дар туалет даромада фикр мекунад, ки кадом касе беақлӣ карда ғайҷиашро напартофтааст ва анализи бо душворӣ гирифтаи моро бо осонӣ ме-партояд. Бо ҳамин Олимов дашти калони Шухрати моро дида натавонист. Вале банда хурсанд будам, ки анализаш он қадар бад нест.

Соатҳои ёздаҳ ва дувоздаҳ ўро муоина карданд ва дар таърихи касалаш чизҳои бисёре навиштанд. Сафедихои

чашмхояш зард шуда буданд. Мо метарсидем, ки яке зардпарвин набошад? Олимов гуфт, ки «не, зардпарвин нест, аз хамин касал ҳам бадан зард шуданаш мумкин аст». Боз системагузаронӣ ва дорурезӣ, боз силсилаи бепоёни касалихабаргирҳо, боз дорукобию ташвишу тараддудҳои дигари бемордорӣ. Дар беморхонаҳои мо ягон доруру ё сӯзандоруру худӣ дастанкорон ба беморон раво намебинанд. Хамаи доруҳо, махсусан доруҳои камёбро, бояд бемордорон муҳайё созанд ва бечораҳо барои сихатии беморашон ҳама кори аз дасташон омадагиро мекунанд. Хӯрокро меоранд ва ҳамроҳи коркунони тиб меҳуранд. Баъзан, кӯрпа ва таксари беморхоро низ аз хона меоранд. Коргарони тиб гоҳ лаб сурх мекунанд, гоҳ дар варакаи бемор номи доруҳои гуногуни набударо менависанд ва гоҳе аз доруҳои бемордорон ва беморбонон оварда беморро сӯзандору мегузаронанд. Ҳатто бинои касалхонаҳои мо ба ягон талаботи санитарӣ ҷавоб дода наметавонад. Ҷафомонии иқтисодӣ, маданӣ ва иҷтимоии мамлакати мо ва махсусан Кӯлоб аз ҳама зиёд дар соҳаи тиб мушоҳида мешавад. Чи қадар мо мардуми бадбахт будастем...

Рӯзи панҷшанбе якчанд доруи дигарро аз беморхонаи марказӣ овардам. Имрӯз писаракамро доруборон карданд. Боз назди Олимов ҳамсояи табибам Рачаб Мирзо даромада буд. Ӯ ҳам табобати чиддии Шӯҳратҷонро илтимос карда, барои ширинкома сардухтурро дар мошинаш савор карда, ба кучое бурда чанд корашро иҷро кардааст.

Бегоҳи рӯзи панҷшанбе дар назди бемор бо сари ҳам нишаста будам. Фикр мекардам, ки агар писаракам беҳ нашавад, чӣ кор мекарда бошам. Ногоҳ Ҳасан ҳамроҳи ҳамкорои нашо омаданд. Онҳо ҳолати бемор ва вазъияти ноҳинҷори бандаро дида, дастгирӣ кардан хостанд ва назди духтури навбатдор рафтанд ва «чӣ доруе нарасад, чӣ муҳтоҷие, ки дошта бошӣ, буд мекунем. Боз пагоҳ меоем», – гуфтанду рафтанд. Ростӣ гап, ҳамкорои Ҳасан ва умуман муттафиқӣ

ва ҳамраъии дигар ҳамкорҳоро дида, онро ба ҳамкорони худам – муаллимони Институт муқоиса мекунам аз тамомам ба дараҷаи паст қарор доштани муносибати онҳо малул мешавам. Дар мурдаву зинда, дар тӯю маърака, дар касалию бемордорӣ касе ба касе коре надорад, касе касеро дастгирӣ намекунад. Дар муддати як ҳафтаи бемории писарам касе аз муаллимони Институт ё рафиқони институтиам, ҳатто на рафиқи давраи интернатиам Ҳабибуллову на ҳамшахрию бародархонди калониам декани мухтарам Нозимов Барот аз ҳоли бемор хабар нагирифтанд. Мумкин, Ҳабибулло хабар надошта бошад, агарчи ин фарзия ҳам аз эҳтимол дур аст, вале устод Нозимов бояд хабар меёфт, зеро рӯзе ба хонаашон занг зада ёро наёфта будам ва сухани устод Соҳиб Табаровро дар бораи ба ноҳияи Москва омаданааш гуфта, қайд кардам, ки «ман назди устод Табаров рафта наметавонам, зеро писарам бемор аст». Ин сухан тахмин рӯзи чоршанбе буд... Оре, бисёр одамон ва дӯстону ҳамсоғон омада хабар мегирифтанд, дил дар ин вазъият боз рафиқону ҳамкоронамро дидан меҳост.

Шаби панҷшанбе (бо таъбири кӯҳна шаби ҷумъа) ҳамсоғу хешу табор бисёр буданд, фикр мекардем, ки фардо рӯзи ҷумъа бобои Қувват барои хондан меомада бошад ё не. Ба ҳар ҳол сахар Ҳасан хонааш рафта илтимосаш намояд. Ин бегоҳ ҳам ҳамроҳи бемор ман ва модарам истодем. Хайрулло, Амирулло (писархолаҳои писарам) то хеле вақт ҳамроҳи мо буданд ва ҳар як хоҳиши Шухратҷонро иҷро мекарданд. Бемор ором буд, маҷбур ягон пиёла оби олу ё оби минералӣ меҳӯрд. Меғуфт, ки дар гулӯям чизе ҳаст, ки ҳатто обро ҳам гузаштани наметонад. Ягон чиз меҳӯрду мепаптофт ва агар каме зӯр мекард, табаш баланд мегардид. Бинобар «боз мегардонам» гуфта чизе талаб намекард. Имрӯз шикоят кард, ки тунукии шикамаш дард мекунад. Гуфтем, ки «доим, ки хоб ҳастӣ, аз ин рӯ параҳои шикамат дардманд шудааст».

Нисфи шаб Шухратчон ногоҳ бетоқатӣ кард. Табаш баланд шуд. Боз рӯймолчаашро тар карда дар рӯяш ва таги сараш онро ҷафид ва боз хесту нишаст, яки дар ӯ хоҳиши берун баромадан пайдо шуд ва аз кат рост хесту ба назди тирезаи коридор рафт. Моҳтобшаби рӯз барин равшан ба одамони бедард ҳаловат мебахшид. Аммо Шухратчон дар назди тиреза ҳатто як дақиқа ҳам наистода боз чапасар гашту омада ба рӯи кат дароз кашид. Ба гуфти модарам, ӯ дар рӯи ҳавлӣ ҳамон духтур Гулмирзоевро диду дигар дар назди тиреза наистода ба ҷои хобаш омад. Врач ҳам омада ба хона даромаду ҳолпурсиаш намуд. Гуфт, ки «аҳволам хуб аст, лекин ҳеҷ вақт табам паст намешавад». Врач фармон дод, ки боз ӯро дору гузаронанд. Баъд каме хобаш бурд... ба ҳамин минвол субҳ медамид. Рӯз шуд ва хонагиҳо омаданд. Ҳасан ҳамроҳи онҳо бобои Қувватро низ овард. Рӯзи чумъа бобои Қувват бори сеюм дар болои Шухрат хонду пешвоӣ гирифта рафт. Рафта барои писарам нони гарм ва як пиёла ҷуғот овардам. Ҳарорати шикамаш хеле зӯр буд, ки бо як порча нони гарм як пиёла ҷуғотро хӯрд. Ногоҳ Шералишон омаданд. Ва модарам дар мошини Шералӣ назди бинак (ба колхозӣ ба номи Шаталов) рафтанд. Бо сари девор Гадомад Эргашов ва Обидов (коркунони партиявӣ шаҳр) омаданд ва онҳо боз Олимовро دیدанд. Ба Олимов боз Ҳасан маслиҳат карда гуфтааст, ки аз Душанбе мутахассис даъват кардан даркор аст. Олимов омада аз даҳани дар як Шухратро диду «э, зардии чашмонаш тамоман гаштааст-ку» гуфту баромада рафт.

Баъд доругузаронӣ ба бадани писарам сар шуд. Боз ҳамон системаю глюкозаву гемодезу дигарон. Ногоҳ ҳамкурсаи Тохир (ки дар Даҳана менишаста будастанд) омад. Писаракам дар таги чаккак буд. Лекин бисёр хурсанд шуд ва бисе суҳбат карданд. Гуфтанд, хандиданд, хотираҳоро ёд карданд. Боз хандаҳои базеби писарамро дидам. Боз табаскуми намакини ӯ гирди лабонаш чилвагар мешуд. Ман аз

онҳо худро дур гирифтаам, то хуб аз тахи дил суҳбат кунанд. Суҳбат аз соати 10³⁰ то яки рӯз давом кард. Ногоҳ мушоҳида кардам, ки Шухрат монда шудааст, беихтиёр чашм-хояш пӯшида мешуданду ба гапҳои ҷӯрааш эътибор на-медихад. Рехтани чаккак ҳам қариб ба охир расидааст.

Ба рафикаш гуфтам, ки муваққатан хайрухуш намоянд ва ман ҳам як ба хона рафта меоям. Рафикон хайрухуш наму-данд. Чаккак низ тамом шуда буд. Бо мақсади каме осудааш гузоштан ман ҳам ба хона омадам. Дар наздаш модараш монд. Рафту омади ҳамсоия хешу табор ҳисоб надорад. Ҳатто ба ҳамшираҳои шафқат таъкид кардам, ки ба пеши бемор одамонро нагузоранд, вале чӣ мегӯед, ки ҳама аз ҳоли бемори пурармону ҷавони ноком хабар гирифтанд меҳос-танд.

Баъди нимрӯз Сабзали Бозоров ҳамроҳи Олимов Шухратҷонро дида ба чунин фикр омада будастанд, ки аз Душанбе мутахассис даъват намоянд ва ин корро соати 3.00 рӯз анҷом доданд. Банда тахминан соатҳои чор омадам, ки дар назди бемор амаки Рачабмад ва писараш Қурбоналӣ нишастаанд. Шухрат ҳамроҳи онҳо суҳбат дорад. Шухрат бобои Рачабмадашро ва бобои Рачабмад Шухратро бисёр дӯст медоштанд. Амаки Рачабмад мегуфт, ки «Аламхон, ман туро—ку дӯст медорам, вале аз ту дида Шухратро бисёр-тар дӯст медорам. Ту нисбат ба падарат пештар рафта бошӣ, Шухрат аз ту чандин дараҷа пеш рафта, боиси обрӯю эъти-бори мо мешавад». Дар тӯи 60-солагии бобояш Шухрат хеле хизмат карда буд...

Як доруи шишагӣ намерасид. Ва ман аз беморхона барои дору рафтам. Бо амакам хайру хуш кардем. Гуфт, ки «барои бегоҳ як кор карда дору биёр, пагоҳ худам чанд дона гирифта мебиёрам». Афсӯс, ки доруҳои рӯзи шанбе овардаи ама-кам нӯшдоруеро мемонд, баъди марг ба назди бемор расида буданд.

Як чизи дигарро қариб, ки фаромӯш кардам. Рӯзи

панҷшанбе вақте ки дар сафедихои чашмони писарам зардӣ пайдо шуд, аз нӯги лелакҳояш, не аз он ҷое, ки ба воситаи сӯзан дору мегузаронанд, хун гирифтанд. Хун мисли тулфи мева буридагӣ ва сурхи сиёҳтоб метофт. Рӯзи ҷумъа баъди нимрӯз худам барои гирифтани ҷавоб рафтам. Онҳо ба беморхона маро фиристоданд. Дар ҳақиқат ҷавобаш баргашта будааст. Хун «гемолиз» шудааст, яъне таркиби хун маълум нашудааст, бинобар ин боз дубора аз дасти писаракам хун гирифтанд, ин аз хуни динагӣ безебтар – чун зангова метофт.

Ҳа, рафта як шиша доруи даркорино овардам, ки дар ин вақт дар назди бемор Шамсинисо ҳам буд. Ё гуфт, ки ҳамон овшапе, ки бинак гуфтааст, овардан даркор. Бинобар ин пеши хеши Ҳасан (бачаи холаи домод) рафтан даркор аст. Ҳамроҳи Шамсинисо ба мошини Шералӣ савор шуда, аввал як Бозор Савзалиро – сардухтури касалхонаи вилоятиро дидан хостем. Рафтем, ки дар кабинетааш будааст. Ман гуфтам, ки «рафиқ Бозоров, як ёрдам кун, ки бачаро аз даст медиҳем». Хоҳаракам низ гирён-гирён Бозоровро зора мекарду аз ӯ имдод металабид. Аммо Бозоров «мо ҳамаи кори аз дастамон меодагиро мекунем, аммо беморро аҳволро вазнин аст. Мутахассис даъват кардем, ки дер карда истодааст, боз дору мефиристонем»... Хайр, дигар ҷӣ ҳам мегуфтанд. Онҳо, ба фикрам, кор аз бозӣ гузаштаниро аллакай ҳис кардаанд.

Ҳамроҳи Шамсинисо гирён-гирён аз беморхона берун омадем ва ба мошини Шералӣ савор шуда роҳи хонаи акаи Ҳасанро пеш гирифтем. Ҳангоми аз кӯчаи Ленин гузаштан чашми Шамсинисо ба мошини Гадомад Эргашев меафтад ва рафта Эргашевро ҳамроҳи Шамсинисо ба назди акаи Ҳасан равон кардаму худам ба беморхона омадам, ки он ҷо одамони бисёре ҷамъ омадаанд ва Шухратҷон ба ягонтои онҳо диққат намедихад. Очаву апааш ўро бод карда истодаанд. Акнун мардумон ҳар хел маслиҳат медоданд. Яке хона бур-

да дуо хонданро маслиҳат меод. Дигаре сустии кору эътибор надодани духтурҳои беморхонаро мисол оварда, ба онҳо нафрин меҳонд. Домодам Чамшед, ки дар Душанбе ҳамроҳи Шухрат меҳонд ва чун додарон ба якдигар унс гирифта буданд, «муаллим, беморро Душанбе мебурдем, хуб буд» гуфт. Чанд рӯз пештар ҳамин гапашро гуфта буд. Ҷавоб дода будам, ки «Дар Душанбе шинохт надорем, аммо ин ҷо хубу ганда шиносоҳа ҳастанд, ақаллан ба воситаи онҳо доруҳои лозимиро дастрас намекунем»? Акнун он бегоҳи рӯзи ҷумъа сухани Чамшедро дар тағи дил тасдиқ менамудам ва аз он ки Шухратчонро ба Душанбе набурдем, афсӯс меҳурдам...

Ногоҳ Ҳасан (домод) омад. Вай ноҳияи Москва рафта буд. Ҳолати Шухратро дида зуд хонаи Олимов рафт ва ўро гирифта овард. Ў дарҳол таърихи касалро оварда боз чизҳои бисёре қайд намуд, ҳама хоҳарони шафқат, духтури навбатдорро ҷамъ карду гирди беморро гирифтанд. Ва ўро ба палатаи алоҳида бурдан хоҳанд. Дарҳол доруҳояшро он чизе ки аз он ӯ буд, гирифтему беморро ба як палатае, ки чун хонаҳои ҷарроҳӣ дар шифташ асбоби махсуси гирдае дошт, оварданд. Ҳатто системаро низ ҳамроҳаш овардем, то ки сӯзан канда нашавад, онро хеле эҳтиёт карда мебурданд. Шухрат тамоман ҳушёр буд. Назорат мекард, ки ягон чиз ё доруи ҳампалатаҳояшро нагирем: «Апа, банкаи бачаҳо ҳаст, онро низ нагиред» мегуфт. Ва дар хонаи алоҳида доруҳоро ҷо ба ҷо кардем. Олимов «надо доказывать, что мы на что способны» мегуфту вонамуд мекард, ки хеле табиби ҳозиқи доност ва агар хоҳад, роҳи маргро дар як дақиқа мегирад.

Ногоҳ Олимови «ҳозиқи доно» ба чунин фикр омад, ки беморро реаниматсия бурдан даркор аст. Боз парешонию боз чизғункунӣ. Занбар оварда Шухратро ба рӯи он бор карданд. Писаракам ҳайрон шуда буд, ки вайро чӣ ин қадар ҳар тараф бурда истодаанд. Хомӯш буд. Бо ҷашмони калон-калон кушодааш ҳар тараф менигарист. Вале он табас-

сумҳои одатӣ гирди лабонашро зеб намедоданд, ҷиддӣ менамуд. «Шухратчон, натарс, туро бурда рентген мекунему ба реаниматсия мебарем, он ҷо дурусттар месанҷанд», – гуфтам. «Не, ман наметарсам, лекин маро ҷарроҳӣ наку-нанд» гуфт. «Туро ҷарроҳӣ кардан наместонам» гуфтам. Дар чунин вазъият аз беморхона баровардани раҳматиҳо – рафиқам Давлатхӯча ва тағоям Қурбонмадро ба ёд оварда, ди-лам ҳазор пора мешуд. Боз умед мекардам, ки шояд писара-кам беҳтар шавад. Охир, овозаш бақувват аст ва чашмонаш барқ мепошанд – ку. Наход ғами мани бадбахти сарсахро Худо нахурад? Наход тамоми умеду орзуи банда ба як-борагӣ барбод равад?

Бачаамро даvon-даvon гирифта бурданд. Ва аз қафо, холо ба ёдам нест, ки ҷӣ чизхоро гирифта тарафи шуъбаи эҳёгарӣ роҳӣ шудам. Ҳамсарам чанд бор гуфт, ки биё, писарамро хона барем, гапашро нагирифтам...

РӯЗИ СИЁХ

Рафтам, ки дар пеши дари рентгенкунӣ замбарро гузош-таанду мардум рентгенологро кофта истодаанд. Рентгенолог низ омада дарро кушод ва беморро дохили рентгенхона кардем. Ёро рост хезонда рентген кардем. Худаш рост хест, бо дастҳояш таъя дод ва боз ба рӯи замбар хобонда, ёро ба хонаи эҳёгарӣ бурданд. Дигар моро ба дарун даромаданӣ намонданд. Дидам, ки духтурони рафиқам Мирзо ва Аҳмад-хон дар ҳамон ҷо ҳастанд. Аҳмадхонро гуфтам, ки тезтар наздаш равед, то писаракам натарсад. Аҳмадхону Мирзо наздаш рафтанд. Овозаш дар аввал бардам-бардам аз дарун меомад. Ногоҳ масъалаи хун рехтан ба миён омад. Хунаш гурӯҳи 3 будааст. Дигар ҳама гурӯҳи хунашро месанҷид. Хуни Тохир дуруст омад. Вале гуфтанд, ки Тохир зардпар-вин шудаасту мумкин нест хуни ёро ба бемор гузарондан.

Мирзо ба тарафи таваллудхона шитофт барои овардани хун ва мо боз хуни бачаҳоро месанчидем. Ногоҳ додари шафқате бо номи Тоҳир, ки ҳамон ҷо равуо дошт, аз додани хунаш, ки сеюм будааст, хабар дод. Аз Тоҳир, Худо падару модарашро раҳмат кунад, 400 г. хун гирифтанд ва ҷараёни хунрезӣ сар шуд. Дар ин муддат Мирзо низ аз таваллудхона хун оварда буд.

Занҳо дар берун менишастанд. Мо – ману Ҳасану Шералию Ҷамшеду Хайрулло ва Тоҳир дар ошӯни дувум будем. Ногоҳ Нусратуллоев омад ва ӯ ҳам рафта Шухратро диду гуфт, ки: «беморатон вазинин аст». Духтурҳо даро – буро доштанд. Гӯё ҳама ташвиш доштанд. Бунафша низ даҳонаш баста рафту омад дошт. Басо ҷиддӣ менамуд ва нигоҳашро аз ман мегурезонд. Аз вачоҳаташ маълум, ки хеле ғамгин аст. Ба хонаи табибҳо даромадем. Аҳмадхон, Мирзо, Ҳасан ва он духтури реаниматсия. Боз ҳамон Олимов омад ва бисёр афсӯс хурд, бачаро бисёр беикбол номид ва «дар як муддати кӯтоҳ хунаш аз 149 ба 48 расид» гуфт. Ва «саҳар катӣ меоям» гуфту баромада рафт...

Дар хонаи табибҳо ҷойи кабуд дар як ҷойнаки калон буд. Фақат ҷой менӯшидам. Ба навбатдори реаниматсия муроҷиат кардам: агар боварӣ ба беҳтар шудани фарзандам набошад, гирифта хона баремаш. Ӯ мисолҳо оварда гуфт, ки агар хуни рехташуда ба таркиби хуни бемор дохил гардида маҳлул шавад, зинда мондани беморро умед кардан мумкин аст. Ҳатто як духтарак хунаш ба 42 паст фуномада буд. Вайро ҳам хун рехтем. Хуб шуд. Боз таркиби хуни Шухрат 47 ҳаст. Ба маҳлул шудани хуни рехташуда 3 соат лозим будааст. Хунро бошад, дар соати тахминан 3.00 шаб рехта буданд...

Ба фикрам, бебақоии умри Шухратҷон торафт бештар маълум мегардад, ки бандаро ба наздаш роҳ доданд. Аҳволи писаракамро хеле бад дарёфтам: хунро аз тарафи ростии пеши бараш рехта буданд. Ва боз ба ҳамон ҷо чаккак чакида

истодааст. Дар биниаш кислород мондагӣ. Бо дасташ гоҳ-гоҳ асбоби кислородро ба биниаш мебурд ва гоҳ аз он дур мекард. Ва чашмаш боз дар чаккак буд. «Соат чанд аст?» гӯён чанд бор пурсид. Овозаш тағйир ёфта буд. Тағйир ёфтани овоз низ нишонаи хуб нест. Овози раҳмати тағоям низ пеш аз мурданааш тағйир ёфта буд. Суханҳояш пурра фаҳмо намебаромаданд. Пеши бараш баланд – баланд хеста мешишт.

Наргис – духтараки бечораам низ дар сари болини бародараш буд. Ғайрати Наргисро дар ҳамин ҳолат дидам. Ё ба Шухрат зорӣ мекард, ки як ором шавад хобаш барад. Иншоаллоҳ нағз мешавад. Вале Шухратро хоб намебурд. Вай ҳолати додари ба ҷон баробарашро медонист, лекин на танҳо худашро ба даст мегирифт, балки ману очашро (дидам, ки Шухрат ба кори худ шуда истодааст, модарамро низ наздаш даъват кардам) тасаллӣ меод. «Додаракамро доруи хоб доданд, хобаш бурдааст, аз хоб сабук шуда меҳезад» мегуфт. Дар ҳақиқат Наргиси ман зеби духтурӣ доштааст. Як бор, вақте ки мо дар берун будем, Наргис ба пеши Шухрат медарояду додарашро дар вазъияте, ки ман дидам, мебинад, «чӣ кор кардӣ, Шухратҷон!?» – гуфта ашк мерезад. «Чӣ гирия мекунӣ, ман сият-саломатам-ку» гуфта писаракам ба апааш эътироз мекунад. Ҳамин овозаш низ ба гӯши мо расида буд. Хеле баланд. Вале овозаш аллакай тағйир ёфта буд. Дигар то охир Наргис худро ба даст гирифта буду моро низ тасаллӣ меод. Баъдтар маълум шуд, ки ин лаҳзаҳо ба ё чӣ қадар гарон афтада будааст...

Оқибат бо илтимос ва маҷбуркунии бемор чаккаро ҳам аз баданаш гирифтем ва системаро дур мондем ва кислородро ҳам аз суроҳҳои биниаш дур партофт. Раҳмати тағоям низ аз рехтани чаккак худро дур гирифта буд. Бо ишорат фаҳмонд ва бо овози ним гирифта гуфт, ки дашт кардан меҳаҳад. Хостам, ки косаи роҳаташ гирам. Ё қабул накарду аз рӯи кат фурмад. Аз китфаш гирифта ёро ба рӯи горошок

шинонидам. Боз хесту ба рӯи кат дароз кашид. Баъди чанде боз хесту дашт кардан хост. Вале боз пешоб карда натавонист. Ин ҳам нишонаи ба поён расидани соатҳои охирини умраш буд. Чашмонаш пӯшида буданд. Вале ҳама чизро мешуниду дарк мекард. Овозаш тамоман гум шуд. Чанд бор чизе гуфт. Шавшуваш шунида мешуд, вале овоз набуд. Ба фикрам, «соат чанд» мегуфт. Оре, писарам бисёр меҳост, ки тез баъди хунгузаронӣ се соат шаваду натиҷаи таъсири хуни рехташударо фаҳмад. Бисёр меҳост, ки як бори дигар аз ҳавои форами студентӣ нафас кашад, бисёр меҳост, имтиҳон супорида ҳукукномаи ронандагӣ гирад, бисёр меҳост, ки аз боғи ҷавонӣ боз чанд гуле чинад... ва ҳамаи ин ба таъсири хуни рехташуда вобаста буд. Бинобар ин тез-тез соат мепурсид ин ҷавонмарди дар панҷаи марг мулзам гардида.. Вале, ҳайҳот, таъсири хуни рехташуда ҳис намешуд, ки намешуд. Чанд бор сӯзандору низ карданаш, аммо дигар ҳассосияти баданаш гум шуда буд. Гуё халонидани сӯзан ва гузаронидани доруро ҳис намекард. Пойҳояш хунук мешуданд. Оҳ, писаракам, навод туро аз даст диҳам? Охир субҳ, сафедшавии рӯз наздик шуда истодааст ва субҳро рамзи сафедию бахт меғӯянд! Наход, субҳ барои аҳли оилаи мо нишони бадбахтӣ, нишони гирифтории ғам шавад? Наход, субҳи 18 августи соли 1990 хоҳони он бошад, ки мо сияҳпӯш шавем? Наход, гӯши фалак аз оҳу афғони модарони синакабоб ҳанӯз кар нашуда бошад?...

Мирзову Аҳмадхон хонахошон рафта буданд. Лекин гӯш ба қимор будаанд ин дӯстони ҷонӣ. Як бор аз хонаи табибон ба Мирзо занг задам ва гуфтам: «Мирзоҷон, биё мардона гап занем. Рафта падаратро барои ягон воқеа биёрӣ-чӣ?» Ӯ мақсадамо фаҳмид. – Майлаш, меорам. Лекин занҳо аз омадани мӯйсафед рамуз гирифта доду фиғон набардоранд? Барои ягон номади кор ҳамон мӯсафеди қаровулро хабар кардан лозим мешавад.

Рости гап, маслиҳаташ бандаро писанд омад ва боз ба

назди фарзандам рафтам. Дар ҳақиқат нафаскашиаш душвор буд, харчанд ки зохиран ором менамуд. Базур-базур нафас мегирифт. Чашмҳояш пӯшида буданд. Ба даҳонаш низ нафас гирифт. Аз ӯ чизе напурсидам. Ин аз як тараф, барои оромии ӯро вайрон накарданам бошад, аз тарафи дигар, аз кохилию корношоямиам буд. Ҳатто дар ин чанд рӯз бо якдигар дурусттар суҳбат накардем. Ягон бор орзуҳояшро напурсидам. Дар дами вопасин ҳам аз ӯ чизе напурсидам. Чӣ ҳам мепурсидам? Охир вай одами солхӯрда нест, ки васият кунад! Чаро дили хунгаштаи ӯро боз озор диҳам? Ин чӣ рӯзи сиёҳест, ки ба сарам омад? Оё дар ҳақиқат писарам шитоб дорад? О, ин Душанберавӣ ва хондани мо чӣ мешавад? Шухрат, писарам, маслиҳат ин набуд-ку!...

Ба ёдам модарам омад. Модаре, ки бароям азизтарин шахс дар рӯи замин аст. Хостам, ки дар ҳамин лаҳзаи душвортарини умрам ҳам дар паҳлӯям бошад ва ин бори сангинро ҳам ҳарду қисмат намоем. Аз дар берун баромадам ва бо ишораи чашм модарамро ба дарун хондам. Очаҷонам зуд ба сари болини шухрат омад ва ӯро дидан замон ба ҳолате афтод, ки мондан гиред. Танҳо «Шухратҷонаме, ҳеҷ рӯям сиёҳ шудааст-ку! О, писаракам, чӣ кор кардӣ, эй, очатро хонасӯз кардӣ, бачам» гуфта чуқур-чуқур нафас мегирифт. Гуё ба ӯ ҳаво намерасид. Дидам, ки модари бечораам дигар мадори рост истодан надорад. Курсиеро оварда онро шинондаму «худатро ба даст бигир, оча, дар дами вопасин роҳи писаратро душвор нагардон» гуфтам. Модарам, дигар ҳарфе назад ва чуқур-чуқур нафас гирифта «ҳеҷ, ҳеҷ»... мегуфт, гумон мекардӣ, ки дар ҳар нафас гирифтани чорпанҷ чои шушаш сӯрох мешуд. Ӯ ба кати Шухратҷон тақия карда буд. Аз шонаҳояш доштам. Китфонаш дир-дир меларзиданд.

Шухрат барои очаш буд, ки боз як бори дигар зӯр зада аз ҷояш хест ва боз ишорати дашт кардан намуд. Боз ӯро фурувардем. Дар горошок нишаст ва боз чизе аз вучудаи

нозил нашуда аз ҷояш ба ҳимояи мо хесту эзорашро боло кашид ва ба рӯи кат дароз кашид. Ин ҳаракат охирин ҳаракати ӯ дар зиндагӣ буд. Акнун рӯз сафед шудан мегирифт. Ситорагон ғавҷ-ғавҷ ва ягон-ягон чашмак зада набуд ме-гардиданд. Ситораи умри писари бистсолаи банда ҳам оҳиста-оҳиста чашмакзанон дунёи фониرو тарк мекард.

Дидам, ки нафасгириаш тағйир ёфт. Ҳар як нафасгирӣ ба ду дараҷа мегузашт. Ин нишонаи ҳамроҳи нафас баромадани ҷон буд. Ба модарам ишора намудам. Ва ӯ аз тарафи росташ гузашта сураи «Ёсин»-ро сар сард. Берун баромадам, ки акаи Достӣ дар даҳани дар нишастааст. Ёро ба дарун даъват кардам. Ё ҳам ба дарун даромада дукаса ба бастани манаҳаш ва пӯшидани чашмаш машғул шуданд. Маро акаи Достӣ гуфт, ки Шухратро пехл кун! Ман: «Сад ҷони Худо пехл кардам ин фарзанди чигарбандро» гуфтаму хостам, ки хонаро ба сар бардорам. Вале боз намехостам, ки занҳо хабар ёбанд. Оре, мо тани бечони Шухратҷонро дар хонае, ки эҳғариаш меноманд, рост карда будем, вале дар берун занҳо умед мекарданд, ки аллакай аз 3 соат гузаштасту акнун хуни рехтагӣ дар бадани бемор маҳлул шудааст ва ҳолати ӯ рӯ ба беҳбудӣ овардааст.

БАЧАМЕ, ХОНАМА СҶҲТӢ

Ба зинда мондани писари ҷавонмаргам занони берунбуда умед доштанд, вале... садои «Бачаме, хонама сҶҲТӢ, Шухратҷонаме»-и модари зорам дар як нафас хонаро моламоли одам кард. Занҳои бечора – модари Наргис, Шамсинисо, Наргис, апаи Сайёра, янгаи Асалмоҳ..., ки дар берун буданд, дар як он гирди Шухратро гирифтанд. Модари зораш худро дар рӯи Шухрат партофт. Шамсинисо сар то қадами додарашро бўсаборон мекард. Наргис чак-чакзанон ба ҳамсолонаш дар факултети шарқшиносӣ хондани додарашро

нақл менамуд. Янгаи Асалмоҳ бо овози баланд «бачамой» мегуфт. Фикр мекарӣ, ки бачаи лахти чигари худи ӯ нобуд гардидааст. Ин заиф, мумкин, дар ин ҳолат раҳмати Шерафганро, ки дар синни 14-15-солагӣ олами фони ро падруд гуфт ё соябони сараш – шавҳарашро, ки ҳамагӣ як сол пеш дар ҳамин беморхона ҳаф карда аҳволаш рӯз аз рӯз бад шуду оқибат фавтид, ба ёд меовард. Мардҳо чун мурғи паршикаста лолу ҳайрон буданд. Мани фалакзада гоҳ аз китфони модар медоштаму гоҳ оилаамро андак ором кардан меҳостаму гоҳ сари Наргису Шамсинисоро дастмол мекардам. Боз фикр мекардам, ки ин беморхона боз реаниматсия ҳаст. Ҳар чӣ тезтар раҳмати ро – э, ҳаф ба сарам – ба ҳона бурдан даркор.

... Ҳангоми «биоед, дугонаҳо, додарамро бубинед, додарам дар факултети шарқшиносӣ меҳонд, биоед, рӯю мӯи хушрӯашро тамошо кунед, додари ормоним» гуфтанҳои Наргис ногоҳ Олимов дар ҳона пайдо шуд. Ёро аламаш зиёдатар ва ғазабаш дучанд гардида «додарамро ту куштӣ, ту қотили додараки манӣ, мо ёро ба касалхонаи ту сиҳату саломат оварда будем, ту бераҳмтарин одами дунё будай, нолюк» гӯён меҳаст ба духтури бепарвофалак ҳуҷум кунад, ки духтарамро нигоҳ доштам. Занҳо ба сӯи Олимов рӯ оварда, дилашонро нисбати ин башараи манфур ҳоли кардан меҳостанд, ки ӯ оҳиста ва номаълум ғайб зад...

Ҳасан модари Наргис, Наргис ва Шамсинисоро, ки зори ба панҷ мегиристанду касалхонаро ба сарашон бардошта буданд, савор карда ҳона бурд. Соат аз 7 мегузашт. Ҳама бедор шуда ба рӯи ҳавлии беморхона баромаданд. Ман аз духтури реаниматсия илтимос кардам, ки мошини ёрии таъҷилиро тезтар муҳайё созад, то меҳмонро тезтар ба ҳона барем. Ҳамин тавр ҳам шуд... Ман аз дасту китфи модарам дошта ба сахни ҳавли баромадем ва ба мошини ёрии таъҷили савор шудем. Шухратчон дар миёни мошин дароз қашида буд ва гӯё ба ҳоли зори мову беҳавсалагии мо, ки

бачаи сиҳат-саломатро ба ду дасти адаб ба беморхона бурда, оқибат чони ўро харида натавонистем, меҳандидид...

Рӯзи шанбе дар хонаи мо рӯзи маҳшар буд. Тамоми ҳамсояҳо дар таку даву дар тараддуд буданд. Мирзо дарҳол роҳи Саричашмаро пеш гирифт. Ҳасан дафтари суроғаҳоямро гирифт ба барномада рафт. Дигар ҳама пеши ман меоянд. Чӣ кор кунем, кучо равем? – гуфта мепурсанд, ман бошам чомаи сиёҳ дар бар, рӯмоли сафед дар миён ва тоқии сиёҳ дар сар карахт гардидам. Ягон одам аз хешу табор ба ёдам намеояд. Ва суроғи хешу таборони моро ғайри худамон дигар касе намедонад. Чун қоида, ба гуфти Мулло Ҳайдар, мурдари бояд шавмонда накунем. Пас, ҳамаи чоро ва ҳарчи тезтар хабар кардан лозим аст...

Мошине омада пешам истод. Се нафар аз ҳамсояҳо дар дохилаш. «Муаллим, манзили марҳумро дар кучо соз кунем?» Бо маслиҳати модарам, дар қабристони Тудакавш рафта ҷоеро интиҳоб кардам. Мо дар ин қабристон шарикем. Хешовандони тарафи модарам – модаркалонам, холаам, тағоям ва писари тағоям дар ҳамин қабристон мадфунанд. Пас, хонаи охирати Шухрат ҳам бояд, ки дар назди хешу табор бошад. Хонаи писари марҳумамро дар як ҷои балад интиҳоб кардам. Ин ҷоест, ки тамоми Кӯлобу Тудакавш ва маҳаллаи Синою Боғи Ҳабиб аз он ҷо намоён аст.

Рӯзи маҳшар буд имрӯз барои оилаи мо! Хабар мурда, боз агар марҳум чун Шухратҷони ман ҷавону ормонӣ бошад, тез паҳн мешудааст. Одамоне – ёру рафиқ, хешу табор, шиносу ношинос аз ҳар гӯшаву канори сарзамини Кӯлоб – Саричашмаву Шӯрообод, ноҳияҳои Москваю Фарҳор, Восеву Ховалинг, Кӯлобу Муъминобод ва аз гӯшаҳои алоҳидаи ҷумҳурӣ – Қофарниҳону Қўрғонтеппа ва ҳуди Душанбе меомаданду меомаданд. Шайху шоб, зану мард пиёдаву савора меомаданд. Рафиқоне, ки то ҳол хонаи бандаро надида буданд, меомаданд. Хешу таборон, ёру рафиқон, хайрхоҳон, ҳаводорони мо кам набудастанд! Аз ин-

ститутҳо, аз мактабҳо, аз комитети радиою рӯзнамоҳо, аз камитетҳои партиявӣ иҷроия, аз колхозу савхозҳои гирду атроф одам мерехт. Ҳама ғамгин, ҳама музтару ҳайрон, ҳама ба мо бо назари шафқат ва тарахҳум менигаристанд. Баъзеҳо ҳатто чуръати салом кардану дилбардорӣ кардан надоштанд. Ҳар шахси наздик ва ғамнокро дидан замон алами кас тоза мешавад. Ба онҳо нақл мекуниву мегириӣ, ягон лаҳзаи барриқатовардаи ҳаётро пеши рӯ меорию мегириӣ. О, чӣ хел намегириӣ, ки фарзанди лаҳти чигарат туро абадан тарк гуфтааст ва якчанд соат меҳмони даргоҳат мебошаду халос. О, чӣ хел намегириӣ, ки тамоми умеду орзуҳои 20-солаат ба як борагӣ барбод шудааст! Магар бо касе, ки дирӯз дар бемории Шухратҷон ҳамроҳаш суҳбат карда буди имрӯз дар ҷанозааш омадааст, оромона мулоқот кардан мумкин аст? Чаро хун нагирад ҷашми касе, ки ҳамкурсони фарзанди ҷавонмаргаш – Фарруху Тохирро бинад, ба ҳамсинфони нӯри дидааш назар андозад? Фаррух, ки якҷоя умр ба сар мебардему қалбҳояшон лабрезии орзуҳои ҷавонӣ буд, ҳамроҳи падару модараш омад, Тохир низ, ки дирӯз хабаргириаш омада буди се соат суҳбат карданд, ҳамроҳи падару модараш омад. Эӣ бахти баргашта, чаро Шухратҷони ман дигар ҳамроҳи падару модараш ба ҳеч кучо намеравад? Амакам аз Саричашма дар дасташ чанд баста дору омад. Ин доруҳои дирӯз ваъдакардагаш буд. «Шухратҷонам, бачам» гуфта ҷунон талх гирифт, ки... Алимуҳаммад Муродӣ аз Кофарниҳон ҳамроҳи Ҳалима омаданд ва ба ғиряи ҳой-ҳой худ гӯши фалакро кар карданд ин рафқони ҷонӣ. Писари Ҳакимзода – Шарифҷон омад, ки як сол пеш бародари 22-солааш набуд шуда буд. Ёро оғӯш кардаму «Шарифҷон, Шухрати мо ҳам рафт, Шухратҳо ҷавонмардони бевафо будастанд!» – гуфтаму талх ғиря кардам. Муаллими Иброҳим, оне, ки нав фарзанди лаҳти чигар – Азизро бой дода буди як ҳафта пеш ба сӯғвории фарзандаш рафта будам, аз Шӯробод омад: Ёро оғӯш кардаму

«Ҳафтаи пешомад ман Шуморо дилбардорӣ мекардам, ак-
нун Шумо маро дилбардорӣ кунед, кори дунё ҳамааш қарз
будааст, муаллим» гуфтаму ба ҳой-ҳой гирия даромадам. Ба
ҳар як муаллимаш вохӯрӣ мекардаму «Шогирдони бевафо
тарбия мекардед, шогирдатон беғайрату бевафо будааст»
гуфта оташи дилро аланга меодам. Ба хешу табор ва ҳам-
сояҳо «Имрӯз тӯи Шухрат аст, ният доштам, ки Шухрат
сиҳат мешаваду ҳангоми омаданааш ҳаводор мепартоем, ак-
нун ўро тӯи бе ҳаводор мекунем»...

Ўро дар хона чун домод оро дода буданд. Дар сараш
токии чакани хушдӯхт, гирди тоқӣ ҳама дасторгул, дар бо-
лояш либосвориҳое, ки барои тӯяш ҷамъ карда будем,
партофта шуда буд. Рӯяш сафед ва гирд, чеҳрааш кушод,
мӯйҳояш сиёҳи қатронгун буданд. Гӯё ҳамон табассуми
ҳамешагӣ гирди лабонаш ҳалқа зада буд. Вақте ки вориди
зал мешудам (дар зал ва хонаҳо дар ҳақиқат ҷои сӯзанзанӣ
набуд), овози гирияи занҳо боз ҳам баландтар мегардид:
Наргис дар гарданаи ҳалқаи шуда: «Эй Шухратҷон, чиба қо-
мати отама шикастӣ? Чиба отама танҳо мондӣ? Дилам ба
отаи бе акаву бе додарам месӯза». Ман: «Наргисҷон, ин хел
нагӯй. Ту қаноти ман нестӣ? Шамсинисо такагоҳи ман нест?
Ин қадар гирия накунад, Шухратҷон бачаи бевафо будааст»
мегуфтаму худ бо овози баланд «Бачамой» мегуфтам. Ва
ҳам шуда лабҳои чун тӯти ўро мебӯсидам, рӯяшро бӯсабо-
рон мекардам, гулҳои сари ўро бӯй мекашидам, то даме, ки
маро аз рӯи чун моҳи ҷаҳордаҳаш намебардоштанд. Боз ба-
ромада об менӯшидаму ба «пешвози» касоне, ки ба «тӯи»
писарам меомаданд, мешитофтам.

Ба ман хешу табор, ҳақку ҳамсоя ва ёру рафиқон ғамхорӣ
мекарданд. Курсӣ оварда дар берун мешинонданд, ба хо-
наҳо барои як пиёла ҷой хӯрдану каме дам гирифтани даъват
мекарданд, «муаллим, худатро нигоҳ дор, ин кор ба сари
ҳама фарзанди одам ҳаст, эҳтиёт шав, ки аз пой наафти»
мегуфтанд, вале тоқату қарори банда намонда буд, чун мӯи

оташдида ба худ мепечидам ва монанди мурғи нимбисмил метапидам, агарчи чор шаб боз хоб накардам, мондагиرو ва гуруснагиرو ҳис намекардаам, фақат меҳостам ҳарчи зиёдтар оби сардро фуру барам, оби Ҷангалбошӣ ба вазъияти онрузаи банда созгор афтода буд.

Одамҳо – зану мард – меомаданду меомаданд. Ҳама занҳо дар сар докаи сафед доштанд, дар байни таъзиябаён-кунандагон занҳои ғамзада ва ғамдор кам набуданд. Дар барии нашъи Шухратҷон расмҳои чанд ҷавон пайдо мешуданд. Расмҳои Азиз ва писари Вайс, ки нав мурдаашро аз армия оварда буданд ва боз расми чанд ҷавони чун писари ман номурод. Модари Азиз ва модари аксари номурод ҳай гиристанд, ҳай овоз андохтанд, гӯё об не, қатраҳои хун буд, ки аз чигаргӯшаи онҳо қорӣ мешуд ва дар байни онҳо модари Шухратро меидам, ки чун чокак чок мезад, «бачам, бачаи китобхонум, бачаи шарқшиносум, бачаи ормоним, э бачам, бачам, бачам» мегуфт, дастҳояшро болову поин мекард, шеър мегуфт, овозаш аллакай гирифта буд. Ман, ки медаромадам, боз овозаш баландтар мешуду «биё, гирия кун, қанотат меравад, ҳамраат ай ту қаҳр кардааст, албат, пулаш кам доӣ, албат кастуну буруки ба дилаш нахаридиш, биё, бачам бигу, гирия кун» мегуфт ва ман боз «Шухратҷонаме, бачаме» гуфта сару рӯи меҳмони олиқадри равандаро дастмол мекардам. Боз, аз китфонам гирифта аз хона берунам мекарданду боз аз оби Ҷангалбошӣ чигарамро тар карда, оташи дилро андак хомӯш карда берун мебаромадам...

Дар ҳақиқат, ҳам зиндаи кас ва ҳам мурдаи кас ба ҳешу табору ба ёру рафиқ зеб доштааст. Қо ба қо қардани одамони аз ҳар тараф омада, ба қо овардану муҳайё сохтани суннатҳои бобой, таъмин намудани маросимҳои маъракаи давраю хайрот, муносибат бо масҷиду муллоҳои масҷид ва муайян намудани муҳлатҳои ба қо овардани қавоиди динӣ – ҳамаи ин ба зимаи ҳаққу ҳамсою ва ҳешу табор меафтад. Ман гоҳ-гоҳ рафта «ман чӣ қор кунам? Қадом қорро ба қо

биорам?» гӯён суол меодам. Масалан, «барои хайр чӣ қадар пул биёрам?» – гуфта аз мӯйсафедоне, ки давра нишаста хайроти омадро ба тартиб меандохтанд, пурсидам. Қудои банда муаллими Шучоат ва боз чанд мӯсафеди дигар «зарур шавад, худамон гап мезанем» гуфта, маро паси кори худ равон карданд. Муаллими Шучоат одами дунёдида будааст. Ба ҳама қорҳои додугирифт назорат карда, аз ман танҳо барои кафанӣ овардан қадре пул гирифт (онро ҳам «албатта аз худамон сарф шавад» гуфта ман маҷбураш кардам) халос. Ҳатто ҳаққи манзилкану мурдашуву ходимони масҷидро ҳам аз ҳисоби пулу моли омад саранҷом намуд. Чунин одамони қорбуткун бисёр буданд. Яке аз онҳо ҳамсои ошёнӣ дуюм буд. Ин одам тамоми қорҳои ташкилӣ – мурдадориро ба зимаи худ гирифт. Бечора бо даваши қорҳоро иҷро карда истодааст. Бачаҳои интернатро намегӯӣ? Аз зану шавҳар Мирзою Озодамоҳи ҳамсои саркарда, то Какули чағамӣ ҳама дар ташвишу тараддуд буданд. Ҳам ҳудашон, ҳам мошинҳояшон маърақаро обод гирифтанд. Чандин мошин муҳайё сохтанд. Ростӣ, бачаҳои интернат имрӯз чунин вачоҳат доштанд, ки агар лозим мешуд, кӯхро талқон менамуданд ва маҷрои дарёи Панҷро дигар мекарданд...

Аз аҳли оилаи мо Ҳасан даводав мекард. Масъалаи масҷидро ҳал менамуд, хабар кардану нокардани одамонро ба ҳисоб мегирифт, аз вазъияти қабрканӣ огоҳӣ меёфт ва ғайраҳо. Дигар ҳама – хурду калон мегириستم. Танҳо ду кас – Хусраву Насиба, ки ҳамагӣ 4-5-сола буданд, парвои дунё надоштанд. Қори дунё ҳама барои онҳо бозӣ буд. Модарам мегирист. Шамсинисову Наргису Ҳусния якдигарро оғӯш карда мегиристанд. Модарам суруд гуфта, овоз меандохт ва аз ҳама аҳволу ӯ бадтар буд.

Ҳолати Шамсинисоро низ ба ёд овардан душвор аст. Ё ҳама одамони наздиқашро ба оғӯш қашида гиря мекард. «Додари ормоним» мегуфт. «Қаноти акама шикастӣ, раҳм

ба якодамиш накардӣ, сари баланди ҳамаи моро паст кардӣ-е, додаруме... Додари баномусам, додари ёрдамчим, додари шарқшиносум, додари шаҳи якборагим, додари чавонмаргум, додарум, во додарум»... Дар гирияи Шамсинисо афсӯсу надомати зиёде пинҳон буд. Селобаи оби чашм рӯи хоҳари бечораамро мешуст. Ҷисми нозукаш аз печу хама бисёр афғор гардида буд. Э, хок дар сараме.

Қарибҳои соатҳои 12 рӯз одам чунон бисёр шуд, ки... хонаҳо тангӣ мекарданд. Занҳо рост меистоданд, вале боз ҷой намерасид. Мутасаддиён маслиҳат мекарданд, ки мурдaro берун бароранд. Ба ин мақсад қисми зиёди занҳоро ба берун бароварданд. Дар берун ҷой соз карданд, вале боз маслиҳаташон напухт. Аз ҷой чунбондани мурдaro салоҳ надонистанд. Вале қисми занҳо дар берун нишастанд. Бо вучуди ин хонаҳо лабрезии занҳо буданд.

Хешу табор меомаданд, гурӯҳ-гурӯҳ, даста-даста. Ҳамаи муаллимони интернати Саричашма, нисфи зиёди муаллимони мактаби ба номи Лоҳутии Саричашма, одамони зиёде аз Ёртабузу Саричашмаву Шӯроободу Восеъ. Баъзе назди-кон дер карданд. Қариб соати 1 рӯз муаллим Назиров Вазир – тағои писаракам омад. Бечора муаллим бисёр гирист. «Ба-чам» гуфт. «Баҷаи ормоним» гуфта аз чигар нолид. Мӯй-сафедон ҳарчи тезтар мурдaro хезондан меҳостанд. Гӯё одамҳои масҷидро нигоҳ дошта намешавад. Вале «ин тавр намешавад» гуфтем. Охир хешу табор наоянд, баъд чӣ мешавад? Ба ҳар ҳол аз соати 3⁰⁰ зиёдтар моро иҷозат надоданд, ки меҳмонамонро дар хона нигоҳ дорем. Чӣ ҳам мегуфтем. Қоида ҳамин аст, ки мурда ҳарчи тезтар ба хонаи худаш рафта меҳостааст.

Маросими шустушӯ дар зал ба ҷо оварда шуд ва бори охир писаракамро ба ман нишон доданд. Ё хеле зебо гардида буд. Мӯи сиёҳу рӯи сафед ба ҳамдигар «чанг» мекарданд. Гӯё махсус карда бошанд, дандонҳои пешаш андак метофтанд. Шухратҷон хандида истодааст. Оҳ писаракам,

наход ба ҳаёти минбаъдаи мо ин қадар бепарво бошӣ. Наход ин ҳаёти фонири бо чунин хурсандӣ тарк гӯӣ? Ё ба но-лоикии мо ва ба бепарвофалакии табибону сатҳи пасти тибби имрӯза, ки таби сияҳ (малария)-ро аз бадани пурармонат дур карда натавонистем, меҳандӣ? Во рафиқи бевафоям, во ҷанори чаппагардонам, во қаноти бишкатаам, вой, вой, вой...

Мурдари берун мебароварданд. Ин барикқатовартарин лаҳза буд. Ҳама мегирист. Оҳу афғон ба фалак мепечид. Занҳо гириёну нолон даст дароз мекарданд: «О, додаракма набарен», «аз ин хонаи васеу калон кучош мебарен?», «ҷону ҷигари моро, ки мебарен, мо чӣ кор мекарда бошем?» Модарам: «рӯма сиёҳ кардӣ, бачам», «ба хок яксонам кардӣ, бачам», «андак бестен, бачаи ормонима бори дигар бинм» мегуфт, модараш ва Апанисоаш меҳостанд худро ба рӯи тобут партоянд, вале онҳоро дошта буданд. Гахвораи писарам аллакай дастнорас гардида буд, гӯё ба тарафи осмон майли парвоз мекард.

Гахворари берун бурда дар рӯи ҳавлӣ гузоштанд. Ва ҳама овоз андохта бори охир хайру хуш намудем. Акаи Музаффар овоз андохт ва ҳама гирист. «Аз ҳам гусаст риштаи умрат ба соли бист, Одам чӣ, сангу ҷӯб ҳам бар марги ту гирист». Ва аз пояи шахтуаш гирифта ягон бист метр қадам гузоштам, ки аз китфам гирифта ҷоямро иваз кардаанд. Тобут тарафи масҷид равона буд. Ва ҳама сархам мерафтанд ва ҳамон шеъри Алиммуҳаммад боз ба ёдам омад:

*Хуришед наметофт,
Гӯӣ, ки ҳаво чеҳраи ғамдарҷигаре буд.
Як дастаи сархам,
Бо дидаи пурнам.
Ба раҳи намзада мерафт ғиревон—
Шахтуи писар бар сари китфи падаре буд.*

Ох, ин шеър ба вазъияти имрӯзии мо чӣ қадар мувофиқ афтадааст! Бале, марг ҳақ аст ва тобути падару модар дар сари китфи писар қонуни табиӣ зиндагист, аммо тобути писар дар сари китфи падар бисёр гарон ва саҳт мушкил будааст, ай одамон! (Баъд дар санги сари ғӯри писарам ҳамин шеърро ҳаққоқӣ кардам).

Тобут аз даст ба даст гузашта ба масҷид расид. Одами бисёре барои дарёфтани салоти ҷанозаи муъмин кӯшиш доштанд. Ҳатто баъзе хешу таборон, чун акаи Амирхон, қариб ҷанозаро дарёфт накарданд. Мулло Ҳайдар ваъз гуфт: «Чунин ҷавононе, ки хеле ҷавон аз олам мегузаранд, аз падару модар, аз хешу табор, аз мову шумо умеди як каф дуо доранду халос. Иншоаллох, ин ҷавонро бихишти аъло насиб гардидааст. Падару модар бояд ба хости Худо шукрона кунанд. Ризку рӯзии кас, ки буд шуд, дигар ба рӯзии каси дигар зиндагӣ карда наметавонад»...

Ҷаноза тамом шуд. Тобут ҳамроҳи издиҳом роҳи қабристонии Тудакавшро пеш гирифт. Мо дар мошини сабукрав рафтем ба сари манзилгаҳ. Манзилканҳо ҳанӯз кори худро ба анҷом нарасонда буданд. Акаи Раҳмон дар сараш рӯймолаки сурх баста кор мекард. Бобои Зикрулло низ дар хонаи асосӣ – лаҳат ҷой гирифта буд ва бо бели дастмайда хонаи охирати марҳумро бароҳаттар кардан меҳост. Мардум қариб панҷ дақиқа дар тағи бори тобут рост истоданд. Дар сафи пеш муаллим Нуриддин Шамс (Хатлонӣ) буд. Ӯ ба банда эътиқод дорад ва писари бандаро низ эҳтиром ва дӯстдорӣ менамуд. Ин муаллим, ҳанӯз дар маъракаи номмони ҷавонмарг ширкат варзида, номи «Камол»-ро ба ӯ тақлиф карда буд. Вале охир ба ҷунин хулоса омада будем, ки тақлифи Бароталӣ Нозимовро дар бораи ба навзод додани номи «Шухрат» қабул кунем. «Ба ин тифли хучистарӯ номи «Шухрат» дода орзу мекунем, ки оянда шухрат ёбад, ки аз ӯ ҳам падару модар, ҳам хешу табор ва ҳам миллати тоҷик ифтихор намоянд», – гуфта буд дар он ҳангом Бароталӣ Но-

зимов ва ҳама даст ба дуо бурдошта будем. Афсӯс, умри Шухрат кӯтоҳ будааст, вагарна сарсупурда ва ифтихори миллат шуданаш муҳаққақ буд...

Маитро бобои Гулмадбой ва бобои Зикрулло ба хок супурданд ва мани сарсахту саргардон аз лахти чигарам абадӣ чудо шудам. Акнун ӯ ҳамаи моро зӯр меорад. Ҳама аҳли оила ба назди ӯ меравему ӯ пеши монамеояд. Ӯ моро ба ҳоли табоҳ дар ин дунёи фонӣ гузошту худ дав-даворон гӯё хурсанду хандон рафта чояшро гирифт...

ОДАМ БА ОДАМ ЗИНДА АСТ

Банда сархаму музтар гавҳари киматбаҳоямро аз даст дода, доманамро такида ба хона баргаштам. Чун қоида мардум омада дар назди хона як дуо мехонданду хайрухуш карда мерафтанд. Хешу табор ва ёру рафиқи наздик дар назди ҳавлӣ чамъ омада буданд.

Аз бачаҳои интернат, ҳамон ҳамсинфҳои интернатиам, намояндагони синфҳои болоӣ ва поёни хеле бисёр чамъ омада буданд. Ба ҳар кадоми онҳо – ба Алимуҳаммад, Абдурасул, Шерхон, Ҷаббор, Сулаймон... нигоҳ мекардаму чашмам қули об мешуд, худро аз ҳамаи онҳо ҳақиру фалакзада ҳис мекардам. Ҳамеша онҳо ғамхору ёвари мананд, ҳамеша аз ҷиҳати моддиву маънавӣ дастгириам менамоянд, вале ман, мани нолоиқ, то ҳол ягон кори муносибе дар ҳақиқи онҳо ба ҷо наовардаам.

Ҳангоми ҳимояи рисолаи номзадӣ дастгирам буданд, гоҳи тӯи Наргис дастгирам буданд, гоҳи ҳар маърака дастгиру мадагори мананд. Ҳама дар берун ду-ду, чор-чор рост истодаанд ва ҷӣ навъ маро дилдорӣ карданашонро намедонанд. Ниҳоят, Сулаймон гап сар кард: «Аламхон, ту нисбат ба ҳамаи мо дар зиндагӣ пешқадамӣ. Пеш аз ҳамсинфон тӯӣ кардӣ, духтар хонадор кардӣ. Ва пеш аз мо ба он дунё дастгире равон кардӣ. Фарзанд барои падару модар

дар ин дунё даркор аст ва дар он дунё низ. Бинобар ин худатро ба даст бигир ва шукронаи фарзандҳои бокимондаатро намо». Ва ҳама, маро дилбардорӣ карда, «ягон хизмат бошад, марҳамат» мегуфтанду дар барам рост меистоданд. Баъзеҳояш чун Бобоҳон, Ҷаббор, Изатулло «агар транспорт лозим шавад, бе ҳеҷ истиҳола занг бизан» гуфта сарамро мебардоштанд...

Ҳанӯз пой омади мардум канда намешуд ва ҳанӯз баъди дақиқаҳои башумор овози ғирӣ занон баланд мегардид. Дидам, ки дар даҳани дар Амирхон, бародарам, «Бачамой» гуфта чунон ғирита истодааст, ки рӯяшро об мебарад. Ғирӣ Амирхон ба дараҷае ба алам аст, ки беихтиёр гарданаширо оғӯш карда ман ҳам дод гуфтам. Баъди дақиқае ман ғирӣро бас кардам. Лекин вай мегиряду мегиряд. Оре, аҷаб одами дилсӯзу ғамхор аст акаи Амирхон. Ў чун бародари ҳамхун (мо аз падару модар чудоем) ба ман самимият дорад. Зану кӯдакҳояшро намегӯй? Аламаш барои он аст, ки ўро дер хабар карданд ва натавонистааст, ки рӯи Шухратчонро баъди маргаш як бор бинад. Амирхон ду шаб ҳамроҳи банда истод ва ду саҳар ҳамроҳ рафта қабри марҳумро зиёрат кардем.

Мувофиқи одат, рӯзҳои аввал дар хонаи мурда баровардагӣ ягон хел хӯрок тайёр карда намешавад. Ҳаққу ҳамсояхо, хешу табор сатил-сатил хӯроку дастархон-дастархон нон меоварданд. Бегоҳ чӣ қадарашро ба масҷид мебардем ҳамроҳи Ҳасан. Дар берун барои мардҳо ҷо тайёр мекардем. Одамони бисёре бегоҳиҳо меомаданд. Нозимов Бароталӣ, Аҳмадхони духтур, акаи Музаффар, Ҳабибулло, Табаралӣ, куду бо бародаронаш, ҳамсояхи собиқ чунон бисёр буданд, ки... Ҳамаи онҳо анъанаҳои неки мардумро бе каму кост иҷро мекарданд. Бисёриҳо чизе намехӯрданд ва бисёриҳо дар сари дастархон ҳатто намешиштанд. Расм ин аст, ки агар мурда ҷавон бошад, аз гулӯи ҳамроҳикунандагон нон намегузаранд. Баъди рӯзи сеюм низ меҳмонон ба дастархон

нигоҳ намекарданд. Фақат бо сухан ва мисолҳои ҳаёти бори
ғами моро кам кардан меҳостанд.

Одамон бисёр меомаданд. Баъзеҳо баъдтар хабар ёфа
омаданд, баъзеҳо аз таъзияномаҳои рӯзномаҳо огоҳ шуда
омаданд. Баъзеҳо аз даҳони мардум шунида меомаданд.

Рӯзи 21 август дар рӯзномаи вилояти «Хатлон» чунин
таъзиянома баромад: **Маъмурият ва ҳайати муаллимону
профессорони Донишқадаи омӯзгории шаҳри Кӯлоб аз
вафоти бемаҳали писари дотсенти кафедраи адабиёти
тоҷик Аламхон Кӯчаров – ШУҲРАТҶОН андӯхгин буда,
ба аҳли оила ва ҳешу табори ӯ ҳамдарди баён менамоянд.**

Баъди чанде ҳайати устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи
давлатии Тоҷикистон низ таъзияномае чоп карданд. Теле-
граммаи устод Соҳиб Табаров чунин мазмун дошт: **Ҳазор
афсӯс меҳурам, ки аз фарзанди азизатон Шухрат маҳрум
гаштед. Ҳамдардии оилаи моро дар ин рӯзи ғочиянок-
таринатон қабул намоед. Пирӣ, бетобӣ ва маҳсусан
танҳои имкон намедихад, ки ба Кӯлоб оям. Мусул-
монқулов, Асоев, Сӯфиев, Маҳмадаминов, Муҳибовро се
соат кофтаму наёфтам.**

Ҳамдардатон Соҳиб Табаров

Аз номи шӯбаи мероси адабии Институти забон ва
адабиёти ба номи Рӯдакӣ низ чунин телеграмма омад:
**Аламхон, бародар, дар сӯғвории писар рафта натавонис-
тем. Дарду алами ҷонгудоии моро бипазиред. Шохзамон,
Отахонова, Шарифов, Ӯрунов, Субҳон, Нозукой,
Умедҷон.**

18-уми август, он рӯзи барои аҳли оилаи мо наҳс, Рӯзҳои
Кӯлоб дар Вилояти автономии кӯхистони Бадахшон мегу-
зашт. Бинобар ин, як қисм одамон рӯзи 20-ум омаданд, чун
ректорамон Раҳмонов Тағаймурод, шоирон Ашӯр Сафар,

Муҳаммад Ғоиб, Ҳақназар Ғоиб, шогирдам – ҷонишини раиси комитети иҷроияи ноҳияи Фархор Маҳмадиева Гулчеҳра ва дигарон. Гулчеҳра ва модарам якдигарро оғӯш карда гиристанд. Ашӯр Сафар хеле вақт нишаст. Гуфт, ки: «Аламхон, бародар, худро ба даст гир. Ин ҳодиса ба сари ҳама омаданаш мумкин аст. Умуман, ба ин дунё дил бастан нашояд, зеро ин дунёи луфтукбозӣ аст. Ё хуб ё хароб якчанд вақт зиндагӣ карда, баъд аз дунё мегузарӣ. Баъди ин касе ёд намекунад, ки чунин одам буд ё не».

Рӯзҳои шашуми аз ӯстод Соҳиб Табаров ҳамроҳи занаш ва нависанда Раҳмон Сафар омаданд. Дар рӯзи Ҳафтаи марҳум ширкат варзиданд. Зик буд муаллим. Оҳ мекашид. Саҳт монда метофт. Ё, марди мачрӯҳи 67-сола, мошинро худ аз Душанбе ронда омадааст. Албатта, монда мешавад. Ёро ҳамроҳи Сафар Раҳмон ӯстод Нозимов Бароталӣ ва Ҳасану рафикаш Гадомад нигоҳубин ва хуб пазирай карданд. ӯстод Табаров ватани бобоиаш – Чоррахоро зиёрат карда баъд ба Душанбе рафтанд. Ҳамсари ӯстод Табаров – Ванда Витолдовна Яблонская, ки шахси аврупоии бисёр маданӣ ҳаст ва тамоми қонуну қоида ва урфу одати мардуми тоҷикро медонаду ҳурмат мекунад, ҳамроҳи занҳо дар ҳона нишаст. Бо ҳамсарам ва аммаам Хӯҷабӣ, ки кампири бофаросат ва ғозилаест, суҳбат карданд. Вақти рафтанишон аммаам сару рӯяшро дастмол карда дуояш дод. Гуфтам, ки: – Чаро ин зани русро дуо додӣ? Гуфт, ки: – Бачам, одами хуб будааст. Баъзан, як руси хуб аз чанд мусулмони ганда бехтар аст.

Пеш аз рӯзи ҳафти марҳум ҳамкурсонам Сайдалӣ ва Ҳайриннисо омаданд аз Кофарниҳон. Онҳо низ аз марғи бемаҳалли фарзандам саҳт андӯхгин гардидаанд. Писарашон – Ҷамшед порсол ҳамроҳи Шухрат имтиҳони дохилшавӣ месупорид. Ё ба факултаи ҳуқуқшиносӣ бояд дохил мегардид. Мутаасифона, ин ба ӯ муяссар нашуд. Имсол дар факултети ҳуқуқшиносӣ дохил шуд. Шухрат вақте ки дохил шудани

Чамшедро дар факултети ҳуқуқшиносӣ ва чанд рафики аълохони дигарашро дар шуъбаи арабӣ дарак ёфт, бисёр хурсанд шуд. Дар беморхона мегуфт, ки акнун сафи донишҷӯёни донишдӯст дар Университет зиёд шуд. Эй хок дар сарам, бачам. Чӣ ормоние кардӣ падаратро!

Дар рӯзи ҳафтум низ одамони бисёр омаданд. Муаллими мактаби миёнаам – Муродов Барот аз Ёртабуз омад. Ба ӯ вохурдӣ кардам. Дастҳояш меларзиданд. Гуфт, ки чанозаро хабар наёфтааст. Ва аз ин сангдилии фалак ва ҳақношиносии айём бисёр афсӯс хурд. Муаллим Муродовро бачаҳои интернат гирд карданд. Онҳо хеле бо ҳам суҳбат карданд. Гузаштаро ба ёд оварданд. Яке аз одамоне, ки дар зиндагӣ азоби бисёр кашидааст ва бандаро чун фарзанд дӯст медорад, муаллим Муродов мебошад.

Аз Душанбе Раҳим Муслмонкулов ва оилаашон омаданд. Ин марди шариф бандаро дидан замон гирия оғоз карданд ва то охир оби чашмашонро нигоҳ дошта наметавонистанд. Гуфтанд, ки ин мусибати сангинест, ки ба сари шумо омадааст. Ин доғ то қиёмат аз дили шумо намеравад, вале бояд мардона тоқат кард. Баъд дар бораи вафоти падару модараш харф зад. Баъд гуфт, ки: «студентони ҳамкурси Шухратҷон назди ман омаданд. Онҳо ба хотираи марҳум як санги мармар тайёр кардан ният доранд. Номи марҳумро Шухрати Алам навиштани ният доранд. Вале Аламо бо айн оғоз карданд. Ман гуфтам, ки «Алам бо айн оғоз меёбад ё бе айн, аз падараш пурсидан даркор. Бинобар ин, ҳоло саросема нашавед». Домулло Муслмонкулов маслиҳат додаанд, ки санги мармар нею санги хоро барои хотира муҳайё созем. Зеро хоро саҳттару бадосттар аст. Баъд дар бораи рангаш гуфтанд, ки он кас барои падарашон ранги сафедро интихоб карданд, вале азбаски Шухрат ҷавон буду сад ормон дар дил ҷаҳони фониро падруд гуфт, барои ин ранги сурхи баланд созгор аст. Ҳамин тариқ, ин марди шариф ҳамроҳи занаш хеле нишастанд. Вале нолаи нон аз хонаи мо нахӯрданд.

Абдулхай ва Амирулло ҳамроҳи оилашон ва Шаҳбоз омада буданд. Абдулхай чунон вазъият дорад, ки мондан гиред. Ў ҳам мисли мо азо гирифтааст. Ба гуфти Иззатмоҳ, чанд рӯз боз на хӯрд дораду на хоб, сахар раҳи мошин ме-раваду боз мошин наёфта бегоҳ ба хона бармегардад ва ба касе гап назада сарашро дар болин мемонад.

Ҳамроҳашон каме дар хона нишастем, баъд хеста сари манзил рафтем ва Абдулхай дуо хонд. Онҳо дигар наистоданд. Ва паси кори худ шуданд... Ҳамин тариқ, ёру дӯст, устодону шогирдон, хешу табор аз ҳар гӯшаву канор шунида омада истодаанд.

Апаи Қумрӣ аз Ёвон, собиқ ҳамсоямон, раиси ноҳияи панҷ Рауфов аз райони Панҷ омаданд. Ба ин кас бисёр ҳамсоягии нағз доштем. Бо Шухрат бо самимият муомила мекард.

Чанд рӯз пеш Эмомов ном студент ва Зебуннисо – собиқ хатмкунандаи шуъбаи психологияи Институти Кӯлоб аз ноҳияи Фархор омаданд. Духтар, ки ба банда хеле эътиқодманд аст, хоб мебинад, ки ман ангури бисёреро ношуста хӯрда истодаам. Чун бедор мешавад, ба модараш хобсуоли мекунад ва модараш мегӯяд, ки дар хонаи муаллиматон ҳодисаи ғамоваре шудааст ё мешавад. Баъд ба Душанбе ба рақами телефони Фаррухшон занг мезанад. Ҷавоб медиҳанд, ки «Ҳозир дар Душанбе нею дар Кӯлоб аст. Баъд Кӯлоб занг мезанад. Ин ҳамон вақте будааст, ки мо дар ташвиши касалидорӣ будастем. Ва телефонро модарам гирифта, ташвишамонро мефаҳмонад ва ниҳоят аз кӯҷе ин воқеаро мефаҳмад».

Ба гуфти Назар Эмомов, Зебуннисо аз кӯҷе ин воқеаро шунида бовар намекунад ва аз ӯ ҳақиқати ҳолро аниқ карда як соат ҳой-ҳой мегиряд. Ва ўро ба чону ҳолаш намонда, ҳамроҳ мегираду ба хонаи мо таъзиябаёнкунӣ меоянд. Ана эътиқод, ана самимияти шогирд ва ана мардонагии зан!

Баъзеҳо дуборӣ, себорӣ омада истодаанд. Хусусан, ои-

лаҳои ғамдида, ки аз ҳоли дили мо зиёдтар огоҳанд, барои ба якдигар дарди дил кардан, аз аҳволи якдигар огоҳ шудан меоянд. Рӯзи 21. X. 90 ҳамроҳи модарам ба қишлоқи Бодом-ту чаноза рафта будем. Аз он ҷо баргаштем, ки дар хона меҳмонон ништаанд. Вилояти ҳамкурсам аз Данғара ва муаллими Иброҳим ҳамроҳи зану фарзандаш аз Шӯрообод омадаанд. Муаллими Иброҳим дар чаноза ҳам омада буд. Бечора ғамзада, ки ҳаст, аз аҳволи мо зиёдтар огоҳ мебошад, зеро «ин дили ғамзадаро ғамзадагон медонанд» гуфтаанд. Онҳо сахар соати 11²⁰ рӯз омада будаанд. Ва то омадани мо хеле дарди дил карда гирифта ништаанд. Мо омадем ва боз суҳан аз бачаҳои марҳумамон, аз одоби онҳо, аз кори онҳо суҳан кардем. Муаллими Иброҳим мегӯяд: «Аламхонҷон, ту мегӯӣ, ки писарам бенишон рафт. Вале нишонҳои (набараҳояш – кӯдакони Азизро дар назар дошт) Азизи ман бароям доғи чигаранд. Ҳар рӯз мегӯянд, ки рафта аз Кӯлоб дамона (падарамонро) биёр. Ба мактабравиҳои онҳо месӯзам, онҳо пештар ҳамроҳи падарашон мактаб мерафтанд. Якташ мегӯяд, ки «нанаи калонӣ (модаркалонашро ҳамин тавр ном мебаранд) маро қаланфур бидеҳ, ки хӯрда зуд калон шавам ва матасикли дама савор шуда рафта аз Кӯлоб дама биёрам». Як рӯз як духтари Азизро кадоме сағира гуфтааст ва ӯ чанд рӯз гиря мекунад, ки: «барои чӣ отаи мара аз Кӯлоб намеорен». Ҳова, боз нишона доғу дарди бисёре дорад».

Дар ҳақиқат, таҳсин ба муаллими Иброҳиму ҳамсараш. Очаи Азиз баазоб шудааст ва фақат мегиряд: «Худо мову Шуморо бадбахт карда будааст, мо дар назди Худо чӣ гуноҳ кардем, ки ба ин ҳоли зор афтодем. Аламхон, писарам, биё, моро хабар бигир, биё, оилаатро ҳам биёр, ҳарду, ду модари чафодидида, ду модари чигарбирён, бачаҳои пурармонамонро ба ёд биорему гиря кунем». Боз ман муаллими Иброҳиму оилаи хунинчигари ӯро тасалли медихам: «Шукр кардан даркор, барои калон кардани фарзандҳои дигар, набарагон

мо бояд умр бинем. Сихат бошем. Худатонро ба даст гиред, нигоҳ кунед, хола». Ё ман нисбат ба онҳо сангиндил ҳастам? Ё дилам ба нури дидаам камтар месӯзад? Ба фикрам, сабру бардошт лозим аст. Мақоли «замин сахту осмон баланд» маҳз барои муайян кардани ҳамин лаҳзаҳо баён шудааст. Имрӯз бобои Зикриё гуфт, ки «дар Бодомту мӯйсафеде буд, ки 7 зан ва 41 фарзанд дошт, вале мурдаашро ягон писараш соҳиб нашуд ва ўро «худой» гӯён ҳаққу ҳамсояҳо гӯронданд. Ягон одам ба чиз ё ба фарзанд нанозад». Аҷаб мӯйсафеди дунёдидае будааст бобои Зикриё. Оре, ба тақдир тан додан лозим мешавад!

Рафиқ, хешу табор, одамони хуб боз бандаро қарздор карданд. Фикр мекардам, ки он ёрию мадади мардуми некро, ки дар тӯи Наргис ба банда раво дида буданд, кай мегардонда бошам? Акнун дӯстону хешу табори раҳмдилу олиҳиммат бори хичолатро ба души банда боз ҳам вазнинтар гардонданд. Оё банда дар муддати умри боқимонда, каме ҳам бошад, ин бори хичолатро бартараф карда метавониста бошам?

Бародарам Амирхон ҳангоми дар ҷаноза омаданаи ду рӯз истод ва вақти рафтан гуфт, ки як гӯсола дорад ва барои ҳафтаи марҳум ҳамон бас аст. Ва рӯзи 6-ум дар мошини акаи Сафаралӣ тамоми маводи ба рӯзи ҳафта заруриро гирифта овард: гӯсола, чанд дастархон нон, пиёзу помидору хезум – ҳамаи чизҳои зарурии барои маърака. Ҳатто корди молкушӣ ва қассоб – Давлатмадро низ гирифта овардааст. Ба гуфти ҳудаш: «фикр кардам, ки дар хонаҳои чандошӯна дар кучо нон мепазанд? Ва корди молкуширо аз кучо меоранд?» Амирхон бисёр кори мардона кард ва бандаро бисёр дар хичолат мононд. Оилааш ҳам зани пешонавасе-ест. Дар ҳақиқат, Амирхон чун бародари калонӣ рафтор кард. Оё банда чун бародари хурдӣ хизмат карда метавониста бошам?

Хешу табор, чун амакҳоям Рачабмаду Убайдулло, тағоям

Убайдулло ва писаронашон Эмомаливу Қурбоналӣ ва Шайдуллову Нурулло, Давлаталӣ ҳам дар ғами мо шарик буданд. Ёру дӯст ба банда лутфи бекарон кардаанд. Ҳамаи баҷаҳои интернат пул чамъ карданд. Бердихон се қопча орди 70-килоҳа овард. Зайниддин бисёр қорҳоро баъзан бо пул ва баъзан бе пул иҷро кард. Анвар дар ҳақиқат бандаро дар ҳичолат гузошт. Чандин маротиба мевагии бешумор овард. Падараш, оилааш, Ҷиёнхон омаданд, ҳамдардӣ баён карданд. Зиеда аз дусад сӯм пули кори раҳматиро оварданд. Боз 150 сӯм оварда дар қисаи банда андохтанд ва боз барои обод кардани қабри раҳматӣ чораҷӯӣ карда истодаанд. Банда чӣ хизмате ба ӯ кардам? Чаро ба чунин одамоне, ки ба банда самимияти хосса доранд, така накунам?

Хайр гирем, ки онҳо ёру дӯст мебошанд, вале одамони тамоман ношинос, ки дар кӯча чанд бор вохӯрдӣ кардем-чӣ? Акаи Ёрунбой, банда дар борааш маълумоте надорам, фақат медонам, ки ошпаз аст. Аз рӯзи ҷаноза сар карда то ҳафта қариб ҳар бегоҳ омада, ҳамроҳи бародараш дуою тадбир мекард. Рӯзи 6-ум се қопча орди 50-килоҳа овард. Дар кори нон кардан ёрӣ дод. Дар маъракаи чил 3 қопча орди 50-килоҳа овард. «Муаллим, чӣ чизе, ки лозим аст, ба ман гӯй, ман ҳамон замон иҷро мекунам» – мегӯяд ин марди ниҳоят сахӣ. Ба фикрам, чунин одамон дар ҳарду ҷаҳон сарбаланданд ва биҳишти аъло ҷояшон ҳаст.

Аз аҳли қалам самимияти Муҳаммад Ғоиб бандаро мутассир кард. Ё баъди ҷаноза чанд бор омад, ҳамдардӣ кард, дилдорӣ кард, ҳудро шарикӣ ғаму дарди банда донист. Фикри дар бораи марғи нури дидаам марсия навиштаниро дастгирӣ кард. Бегоҳие омад, марсияро хонд ва ба мисраъҳои алоҳидаи он тағйирот даровард ва ба рӯзнома пешкаш кардани онро слоҳ донист. Ва марсияро ба сармуҳаррири рӯзномаи «Хатлон» пешкаш кардам. Ҳақназар Ғоиб марсияро дар назди банда хонду дар ғалладони мизаш ҷой кард ва ҳоло набаромадааст, шояд, сармуҳаррир дар он фикр аст,

ки ғам андак пасанда шавад, баъд онро чоп кунад. Муҳаммад Ғоиб бошад, худаш марсияро аз хона бурда, ба воситаи радиои вилоят шунавонд ва дар кассетаи банда онро сабт намуд... Оре, одамони хуб дар зиндагӣ бисёранд. Онҳо чун малоикаи раҳмон шаъну шараф, номус ва вичдони замон ва пояи бозғатимоди садоқату меҳру шафқатанд. Э, дар хокҳои пойҳоятон ҷонам, хешу табор, устодон ва бародарону хоҳарони гиромӣ!

ВАСВАСАҲОИ ПАДАРИ НОШУД

Шуҳрат бо дили пураармон, бо синаи лабрезии меҳру вафо ва бо сари фидои ору номус ҷаҳони фонири падруд гуфт. Вале доғаш абадӣ дар дили мост. Ва ман, чун падар, ҳамеша дар назди арвоҳи писарам қарздорам. Ин воқеа дараҷаи олии таъсири бечуриятӣ, мусоҳилакорӣ ва бепарвоию бенавоии банда дар ҳаёти оилавии мо буд. Андешаам бисёр асту амалиётам кам. Доим дар фикру хаёл ғарқам. Аз фикру хаёли бисёр чӣ натиҷа мегирам, номаълум. Чаро сатҳи пастии хизмати тиббии Кӯлобро, бепарвоии коркунони тиббии Кӯлобро дидаю доништа Шуҳратро ба Душанбе набурдам? Ҳатто Ҷамшед, дер ҳам бошад, маслиҳат дод, ки Шуҳратро ба Душанбе барем. Гуфтам, ки «дар ин ҷо шинос дорем. Як кас ним кас моро мешиносад. Дар Душанбе бошад, касеро намешиносем». Охир ҷисмаш ҷавон буд-ку! Шояд ҷонашро харида метавонистем. Ё аз аввал эътибор меодем, духтуронро ба ҷо меҳезондем. Наход онҳо ҷараёни вайроншавии хунро дарҳол мушоҳида карда, ин равандро нигоҳ дошта наметавонистанд? Чаро баъди он ки шаби чоршанбе беҳуш шуду дору реаксия дод, боз оромона беморбонӣ карда нишастам? Чаро сабаби аз ҳуш рафташро аз духтурҳо напурсида оламо ба сарам набардоштам? Манро бояд мефаҳмиданд. Барои фарзандам. Чаро аз рӯзи аввал Шуҳратҷонро аз муоинаи ҷиддии духтур нагузарондам? Ча-

ро таби ӯро ба назар нагирифтам? Наход ҳамаи ин маро панд нашавад? Оё банда табиати мулоимхунуки худро барҳам дода метавониста бошам?

Хулоса, аз нуқтаи назари илм тамоми бепарвофалакӣ ва танбалии кӯлобӣ, хешутаборчигию маҳалпарастӣ, фанатизми дағали кӯхистонӣ, вазифаношиносӣ ва хунукназариву бесаводӣ, дараҷаи пасти маърифати тиббии мардуми мо, инчунин камчуръативу андешапарварии коҳилонаи банда дар марги нобаҳангоми ҷавони 20-солаи солим таҷассум ёфтааст. Бозор Собир ҳолати нанговари тиббии ворисони Синои ҷаҳоншумулро хеле хуб «тавсиф» кардааст:

*... Ва муриши бача
Ҳисоб надорад зи дасти духтурҳо...
... Бигӯ ба духтури хоин
Ба духтурони ҷинойткор
Ки ҳафт пушти Шуморо
Мезанад арвоҳи Бӯалӣ Сино...*

Охир, наход дасти аз бадан чудоро дар Маскав ба бадан мечаспонанду дили чанд вақт аз кор мондари дар ҷаҳон ба кор меандозанду пои тамоман шалро табибони ҳозиқи ватанӣ бо як нигоҳ сихат мекунанду дар Кӯлоб одами тамоман ҷавони солим аз таби сиёҳ мурад? Эй вой ба мо, вой ба мо, вой ба мо.

Аз назари дин, азалият, насибаи Шухрат дар дунёи фонӣ хамин қадар будааст. Аз қонуни равониву физиологии табиати инсонӣ низ дар оилаи мо бояд бадбахтиё рӯй меод. Ин ҳолатро, ақаллан, аз хобҳое, ки дар Маскав 4 моҳ пеш дида будам, фаҳмидан мумкин аст: дар ҳар савор шудан, се бор афтодани ҳар ва, ниҳоят, аз ҳар пиёда шуда роҳи хонаро пеш гирифтани. Ё дар ботлоқ афтида тамоман фурӯ рафтани ҳамсарам. Маълум, ки давлат аз мо рӯ гардондааст ва домани онро базӯр гирифтани нашоёд:

*Кас натавонад гирифт домани давлат ба зӯр.
Кӯшиши беҳуда бувад ӯсма ба чашимони кӯр.*

Чанд муддат пеш аз бемории писарам ҳама хоб мекардему хоб мекардем, шаб хоб мекардем, рӯз хоб мекардем, сахар хоб мекардем, бегоҳ хоб мекардем, гӯё рӯи диламонро сиёҳӣ пахш карда буд, қулфи диламон ҳеҷ гоҳ кушода намешуд.

Баъди он ки Шухрат студент шуд, ростӣ гап, метарсидам, аз рафту омадаш ба Кӯлоб метарсидам, фикрҳои мағшуш доим майнаамро банд мекард, «яки писарам дар садамаи наклиёт гирифтор шавад, яки ӯ бемор шуда аз дунё гузарад, баъд чӣ кор мекарда бошам?» меандешидам худ ба худ.

Шеъри Алимӯҳаммад Муродӣ ба банда таъсири амиқе бахшид. Махсусан, мисраи охири онро: «Шаҳтуи писар дар сари китфи падаре буд» меҳондаму падареро тасаввур мекардам, ки ба қомати ҳамида ва андӯҳи бузург аз як тарафи шаҳтуи писараш дошта рафта истодааст. Дилам ба ҳоли чунин падар сӯхта кабоб мегардид. Махсусан, вақте шунидам, ки Азиз вафот кардаасту муаллими Иброҳим ба ҷано-заҳабарқунон гуфтааст, ки «Азиз мурд» не, «Иброҳим мурд» гуфта ҷаноза хабар кунед, худро чанд ошпӯхта аз даст додам.

Ин хел васвасаҳо ҳангоми беморбониам боз зиёдтар мешуд. Аҳволи худро баъди марги писарам тасаввур мекардам ва аз бахти баргаштаам пешакӣ пурғаму сералам будам...

Духтурҳои шиносам, ки дар беморхонаи сироятӣ буданд, ба рухсатии меҳнатӣ баромада буданд. Рафта духтур Зулфов Аҳмадхонро барои дидани бемор овардану беморро ба он нишон надода зуд ба беморхона бурдан, ба як азоб анали-зашро гирифтану дар як дам онро аз тарафи фарроше ба туалет рехтан, ҳамаи ин чист? Насибааш ҳамин будааст. Ин хел мисолҳои, ки ҷавонон ҷавонмарг мешаванду одамоне,

ки аз маргашон ҳам худ ва ҳам дигарон розианд, наметуранд ва боз солиёни дароз зиндагӣ мекунанд, бисёранд. Дар натиҷаи ин таҷриба байти зайл пайдо гардидааст:

*Ба пирӣ мерасад хори биёбон,
Вале гул чун ҷавон гардад, бимирад.*

Оре, насибааш ҳамин будааст. Инчунин, соҳиби бахт гардидани одами меҳнатрӯзи басо душвор будааст. Аз кӯдакиам дар ҷустуҷӯи бахт ҷон меканам, вале ҳеҷ не, ки бахт ба рӯи банда хандад. Зиёда аз он ҳар замон замона ба чигари хунгаштаам боз ханҷар мехалад. Чи қадар бо душворӣ кори илмӣ кардан, бо душворӣ дифоъ намудан, қорам аз ВАК-и Россия гаштан, ҳуччатҳои барои дотсентӣ пешниҳод кардаам низ аз ВАК гаштан ва ғайраву ҳоказо магар камбахтию берӯзигӣ нест?

Ё худ оё ҳамин ходими илмӣ гардидану аз Институти Кӯлоб ба Душанбе, ба Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ рафтаам, ки бо ҷангу ҷанҷол ба даст даромад, хуб шуд? Ҳазор бор не! Ду солро тамом накарда се одами наздикам (янгаи меҳрубонам —зани амаки Рачабмад, тағоям Қурбонмад ва чигарбандаи Шухратҷон) қазо карданд. Охир такмили ихтисосро дар нимароҳ тарк гуфтам. Ҳозир устодонро зора мекунанд, вале ходими илмӣ шудан намехоҳанд. Ба ман шуд, ҷангу ҷанҷол то вазорат рафт. Дар муддати як соли дар Душанбе будани ман аксари муаллимони Институти мо порчаи замин барои хона гирифтанд ва хонахошонро сохтанд. Акнун ман аз ҳамаи инҳо маҳрумам. Ҳамаи ин доғҳо ҳеҷ буд, агар фарзанди азизам қазо намекард. Фавти фарзанд бахтамро баргашта, рӯхамро ношод, танамро дардманд ва хонаамро валангор намуд. Ба дараҷае, ки то қиёмат дигар ба худ омада наметавонам.

Вале, боз шукр кардан, боз фарзандони дигарро тарбия кардан даркор мешавад. Бубахш, эй Шухратҷон, агар гоҳ-

гоҳе аз суханони маъсумонаи Насибаи хурдсол завқ бурда ханда кунам. Ман аз ту, чони падар, барои ҳар як нафаси зиндагиам омӯрзиш мепурсам. Роҳи минбаъдаи умри ман бе ту басо душвор аст, вале хоҳу нохоҳ онро тай намудан даркор:

*Зиндагӣ бар гардан афтодаст, Бедил, чора чист?
Шод бояд зистан, ношод бояд зистан!*

Писаракам ҷавонмарг шуд. Хотираи некаш дар дили пиру ҷавон, хурду калон боқӣ мемонад. Тамоми аҳли оилаи мо, хешу табори наздики мо бошанд, орзуву ормонҳои худро, ёди поки ўро бо сўзиши дилу бадан ба гӯр мебаранд. Афсӯс, ки ҷомаи домодӣ насибаш накард ва аз ў нишоне чун фарзанд боқӣ намонд.

СОЛИ БАДБАХТӢ

Баъди як соат Соли нави 1991 мерасад. Имсол барои мо Соли нав сабил монд. Чун бум дар курсӣ нишастаам. Хона чун гӯр сокит аст, гӯё дар дохили он чони зиндае нест, ҳарчанд поямро дар дохили турбаи барқӣ тикқондаам, вале баданам қарахту сард аст. Чунин ҳолати ғамовар ба қалби кӯчаки Насибаи хурдсол низ таъсир кард, ки хобаш бурд. Тоҳиру Далер ба хонаи ким-кадом рафиқашон рафтанд. Ҳусния ба хонаи апааш – Шамсинисо рафт. Хайр, кӯдакҳо чӣ қор ҳам мекарданд. Онҳо бори гарони ин ғаму андӯхро ҳис накунад, беҳтар аст. Барои онҳо ғаму ташвиши зиндагӣ (Худо умрашон диҳад) дар пеш аст. Ҳоло айёми баҷагиву беғамияшон аст.

Бегоҳӣ сари гӯри писарам (эй ҳок бар сари падараш) рафтем. Дар роҳ ўро ёдовар шудем ману Ҷамшед. Порсол Соли навро дар Душанбе гузаронида будем. Мутаассифона, дар бораи Соли нави порсола чизе нанавиштам. Дар хонаи Фар-

рухшон як ош карда, телевизионро тамошо карда ош хӯрдем. Аз ҳама баромади Убайдулло Рачаб ба мо маъкул шуда буд. Ў дар баромадаш ҳукуматдорони Тоҷикистонро ҳаҷв карда буд. Ба Шухратҷон, аз ҷумла, сурудхонии хофизони ҷавон маъкул шуда буд. Аз ҳаҷвнигории актёрон мо то ҷашмонамон об гирифтани хандида будем. Марде «ба командировка меравам» гуфта ба хонаи ҳамсоязан даромада буд, Шухратҷонро бисёр хандонд. Чунон, маъсулона, беғаш ва самимӣ меҳандид, ки заминро замонро гулханда фаро мегирифт.

Ба фикрам, як шиша шанпон доштем ва мову Фаррух нӯшидем, вале Шухрат нанӯшид. Баъди табрики солинавии Горбачев бачаҳо ҳобиданд. Банда аз телевизиони марказӣ ҳам барномаашонро қисман тамошо кардам. Баъд ҳоб кардам. Умуман, аз Соли нави 1990 хотироти кам боқӣ мондааст. Ҳатто ягон сухани писараки ҷавонмаргамро ба ёд оварда натавонистам. Ин Соли нав бошад, ў дар хоки хунук ҳоб аст. Имрӯз қабрашро ҳабар гирифтам. Тамоман барфпӯш аст. Ў дигар намехандад, дигар дар бораи ҳунаrpешагон муҳокима намеронад, дигар пазмони овози Қурбоналӣ намешавад... Ў акнун дар ёду хотири падару модар, хешу табор ва ёру ошно зинда аст.

Як рӯз аз таҷрибаомӯзӣ баргашта (дар мактаби №6 ҳамроҳи дувоздаҳ нафар донишҷӯ таҷриба мегузарондем) хӯрок хӯрдаму дароз кашидам. Ва, мумкин аввалин дафъа, писари ҷавонмаргамро ҳоб дидам. Ҳоб дидам, ки гӯё дар Кӯлобем. Ва писарам дар хона дарс тайёр карда истодааст. Дар пешаш Пайраву дигарон ҳастанд. Ў имконият наёфтааст, ки сессияи навбатиро супорад, зеро бемор шудааст. Акнун тайёрӣ дорад, то имтиҳонхоро супорад. Фикр мекунам, ки хайр писарам зинда бошад, имтиҳонхоро месупорад. Муҳим аз беморӣ хестанаш ҳаст. Дар ҳоб бисёр хурсандам, ки бо вучуди бемории саҳт ва аз сессия дер мондан писарам дар паҳлуям ҳаст. Қомати баланд ва сару ҷаҳми сиёҳашро бо

меҳр менигараму ифтихор мекунам... Ногоҳ бедор шудам,
ки дар наздам касе нест ва чун чуғз дар чордеворие
танҳоям. Эй хок бар сарам...

* * *

Рафтиву ба дил партави рӯи ту бимонд,
Бо боли шикаста орзуи ту бимонд.
Дар дафтари моҳпайкари ҳамсабақат,
Гул монду хати вафову бӯи ту бимонд.

* * *

Рафтиву ба ғам анҷуман оростаам,
Чун моҳи нав аз фироқи ту костаам.
То дида ба дидори чу шамси ту расад,
Аз хоби дами сахар даво хостаам.

* * *

Рафтиву дилам хароб кардӣ, писарам,
Лахти чигарам кабоб кардӣ, писарам.
Дар гардани ман ба ҷои дастони хушат
Аз риштаи ғам таноб кардӣ писарам.

* * *

Рафтӣ, писарам, чу оби гандида шудам,
Қомат чу камону маҳрум аз дида шудам.
Дар ҳасрати дидори шарифат рӯзе
Сад бор бимурдаму зи нав зинда шудам.

ОХИРСУХАН

Марги фарзанди баркамолам Шухратчон аҳли хонадони моро аз по афтонда буд. Як муддат хонаи мо ба ғамхона ва беморхона табдил ёфт. Дигар натавонистам, таҳсилро дар шаҳри Душанбе чун докторанти Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ давом диҳам. Чанги таҳмилии шаҳрвандӣ барои хонадони ғамзадаи мо ба болои сӯхта намақоб шуд. Рӯзе набуд, ки аз даҳ-дувоздаҳ ҷои шаҳри Кӯлоб ғиғони «бачамой»-и падару модарон, нолаи дилхароши чигарбандон ва садои «салоти ҷанозаи муъмин» ба гӯш нарасад. Ва мо ҳис кардем, ки ғоҷиҳои миллат нисбат ба ғоҷиҳои як ё ду хонадон басо сангинтар ва ҷонгудоштар аст.

Бузургворе табиати душворписанди зиндагиро чунин ба қалам додааст:

*Бо Сикандар Хизр дар зулмот гуфт:
Марг мушқил, зиндагӣ мушқилтар аст.*

Ҳаққо, ки зиндагӣ пастиву баландиҳои зиёд дорад ва, баъзан, душворӣ ва сахтиҳои он ба ҳаде боло мегирад, ки кас ёрои таҳаммули онро намекунад ва дар ин ҳолат ба инсонии озурдахотиру ранҷур иродаи оҳанин, тадбирнокӣ ва, ниҳоят, сабуриву умедворӣ мададгор буда метавонаду ҳалос. Мир Сайид Алиӣ Ҳамадонӣ, он шахсияти воломақоме, ки мо Ҳазрати Амирҷонаш меномем, дар «Рисолаи қуддусия» ном асараш муносибати хирадмандона ва мунсифона доштани ҳар фарди солимақдро ба зиндагӣ басо муассир ва омӯзанда таъкид кардааст: «Эй азиз, ҳар чӣ пеш ояд, шокир бош, ки шукр мучиби зиёдатии роҳату неъмат аст ва агар шокир наметавонӣ буд, ҳар чӣ пеш ояд, розӣ бош, ки ризо аз Худо мучиби фараҳу кушоиш ва фароғат аст ва агар розӣ наметавонӣ буд, ҳар чӣ пеш ояд, дар он собир бош, ки сабр мучиби ин. Мақоми дигар нест магар мақоми аҳли дӯзах».

Ману Абдурасул, ду собиқ ҳамсинф ва ду ҳамдиёр, низ бояд сабур ва шокир бошем. Дӯстии Шухратҷони ман ва Фаррухҷони ӯ дар байни зиёда аз як сол ба бародарӣ табдил ёфта буд ва мо хурсанд будем, ки ин ду ҷавон оянда бо қору пайкори арзанда риштаи пайванди ин ду хонадонро боз ҳам мустаҳкам менамоянд. Рӯзе бобои модарии Фаррух дар Душанбе вафот кард ва мо ҷаноза рафтем. Вақти ба масҷид бурдани майит Фаррух ва Шухрат аз пояи тобут дошта мерафтанд, ин ҳолат моро ба ҳаёле бурд, ки оянда ин ду гулписар зиндаву мурдаи моро соҳибӣ мекунанд. Вале, афсӯс, орзуҳои Абдурасул низ чун ҳаёлҳои ширини банда дар ни-мароҳ монд. Фаррухҷон ҳам баъди ҷанд соли ҷудой ба су-роғи дӯсти ҷонии худ рафт ва мо – ду падару модари ноком ҳанӯз дар биёбони зиндагии нофарҷом овора ҳастем.

Банда баъди мулоҳизаҳои зиёд ба ҷунин натиҷа расидам, ки чун падар баҳри ба амал баровардани қисмате аз орзуҳои писари номуродам Шухратҷон низ ҷаҳд намоям, то дар он дунё, вақте ки дида ба дидори якдигар мерасад, ҳиҷолат нақашам. Ин байти шоир бо андак тағйирот муносиби ҳоли банда аст:

*Ман бори сар ба хотири ёди ӯ мекашам,
В-арна тани заифи маро сар чӣ ҳоҷат аст?*

МУНДАРИҶА

Сарсухан	3
Фирокнома	7
Аз дафтари хотираҳо	12
Дар талоши орзуҳо	16
Фарзанди хуб – боғи падар	25
Безътиборӣ офат дорад	29
Рӯзҳои наҳсу бебарор	33
Орзуҳои барбодрафта	39
Рӯзи сиёҳ	47
Бачаме, хонама сӯхтӣ	52
Одам ба одам зинда аст	62
Васвасаҳои падари ношуд	71
Соли бадбахтӣ	75
Охирсухан	78

Ин китоб бо тамғаи нашриёти «Адиб» чоп шудааст.

Аламхон Кӯчарзода
АЛАМДОР

Муҳаррири ороиш *Ромиш Лоиқзода*
Муҳаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*

Ба матбаа 01.02.2019 супурда шуд.
Чопаш 05.02.2019 ба имзо расид.
Қузъи чопӣ 6,0. Андозаи 60x84 ¹/₁₆.
Адади нашр 100 нусха

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қаробоев 17а

Дар чопхонаи ҚДММ «Илм» чоп шудааст.